KUVAKIELI OPPIMISEN ONGELMANA
Miten ulkomaalainen suomen oppija ymmärtää kuvakielisiä ilmaisuja?

Suomen kielen
pro gradu-tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
toukokuussa 2002

Tuulia Honkonen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Suomen kielen laitos
Tekijä	Tuulia Honkonen
Työn nimi	KUVAKIELI OPPIMISEN ONGELMANA Miten ulkomaalainen suomen oppija ymmärtää kuvakielisiä ilmaisuja?
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika 20.5.2002	Sivumäärä 68 + liite (4 sivua)

Tiivistelmä - Abstract

Tutkimus käsittelee kuvakielisten ilmausten, lähinnä asultaan vakiintuneiden semanttisten idiomien (esim. *puhua puuta heinää*) ymmärtämistä. Tutkimuksen kohteena olivat ulkomaalaiset suomen oppijat.

Aineisto on kerätty kyselylomakkeella (liite), jossa on 20 idiomia. Vastaajien piti ymmärtää kysyttyjen idiomien merkitys. Kyselyyn vastasi kaikkiaan 66 ulkomaalaista suomen oppijaa.

Tutkimukseen sisältyviä näkökulmia ovat kolmen erilaisen **tehtävätyypin** vaikutus idiomien ymmärtämiseen, idiomien **alkuperän** vaikutus niiden ymmärtämiseen sekä idiomien **tuttuuden** tai outouden vaikutus ymmärtämiseen. Lisäksi tuloksissa on havaintoja vastaajien **taustan** vaikutuksesta kysyttyjen idiomien ymmärtämiseen.

Tutkimuksessa selvisi, että erilaiset tehtävätyypit vaikuttavat siihen, miten idiomit on ymmärretty. Helpoimmaksi tehtäväksi osoittautui monivalintatehtävä, jossa vastaajan täytyi vain valita mielestään oikea idiomin merkitys annetuista valmiista vaihtoehdoista. Toiseksi helpoin tehtävätyyppi oli avoin kysymys kontekstin kanssa ja vaikein tehtävätyyppi oli pelkkä avoin kysymys.

Myös idiomien alkuperä vaikutti selvästi niiden ymmärtämiseen. Helpoimmaksi osoittautuivat sellaiset idiomit, jotka ovat alkuperältään kansainvälisiä, niitä siis esiintyy useissa eri kielissä lähes samanasuisina vastineina. Alkuperältään suomalaiset idiomit olivat vaikeampia ymmärtää.

Sanontojen tuttuus tai vastaajien taustatiedot eivät vaikuttaneet yhtä selvästi idiomien ymmärtämiseen.

Asiasanat	Fraseologia, idiomi, kuvakieli, semantiikka, tehtävätyypit
Säilytyspaikka	Suomen kielen laitos
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO 3

1.1. Tutkimuskysymyksen esittely 3

1.2. Tutkimukseen sisältyviä näkökulmia 5

1.3. Tutkimustavoitteet 7

1.4. Tutkimuksen rakenne 9

2. KIELEN KUVALLISUUS JA KIELEN OPPIMINEN TUTKIMUSONGELMANA 10

2.1. Kielen kuvallisuudesta 10

2.2. Kielen oppimisesta 13

2.3. Fraseologia ja sen oppiminen 16

3. AINEISTO JA MENETELMÄT 18

3.1. Lomake 18

3.2. Sanonnat 20
3.2.1. Lomakkeen sanonnat 20
3.2.2. Sanontojen jaottelu alkuperän mukaan 23
3.2.3. Sanontojen alkuperä 24

3.3. Informantit 28

4. TULOKSET 30

4.1. Yleiset tulokset 30

4.2. Tehtävätyypit 34

4.3. Sanontojen alkuperän vaikutus ymmärtämiseen 36

4.4. Sanonnat vaikeusjärjestyksessä ja niiden ymmärtämiseen vaikuttaneita seikkoja 38

4.5. Tuttu–outo-näkökulma 47
4.5.1. Aineiston jakautuminen tuttuihin ja outoihin sanontoihin 47
4.5.2. Tutut ja oudot sanonnat oikeiden, väärien ja tyhjien vastausten mukaan 48
4.5.3. Tutut ja oudot sanonnat eri tehtävissä 51
4.5.4. Tuttujen ja outojen sanontojen jakautuminen alkuperän mukaan 53

4.6. Vastaajien taustan suhde tuloksiin 54
4.6.1. Vastaajien äidinkielen vaikutus tuloksiin 54
4.6.2. Vastaajien sukupuolen vaikutus tuloksiin 57
4.6.3. Vastaajien iän vaikutus tuloksiin 59
4.6.4. Muut vastaajien taustaa koskevat kysymykset 60

5. PÄÄTÄNTÖ 62

LÄHTEET 67

LIITE 1

1. Johdanto

1.1. Tutkimuskysymyksen esittely

Tutkimukseni käsittelee ulkomaalaisten suomen oppijoiden kykyä ymmärtää suomen kielen kuvakielisiä, lähinnä fraseologisia ilmauksia. Tutkimukseni liittyy näin ollen semantiikkaan eli merkitysoppiin, kielenkäytön metaforisuuteen sekä yleensä kielitaidon oppimiseen ja omaksumiseen – lähinnä muun kuin äidinkielen oppimisen kannalta. Toisin sanoen tutkin oppijoiden semanttisen tietoisuuden kehittymistä sekä siihen vaikuttavia seikkoja.

Semantiikka tutkii sanojen merkitystä (= sana- eli leksikaalinen semantiikka) sekä sitä, mitä lause ilmaisee jostakin puheena olevasta tapahtumasta (= lause- eli syntaktinen semantiikka) (Koski 1989: 108). Sanasemantiikan ja lausesemantiikan erottaminen toisistaan on tarkoituksenmukaista siksi, että lauseen merkitys ei suinkaan ole sanojen merkitysten summa (Häkkinen 1994: 82). Toisin sanoen vaikka kaikkien yksittäisten sanojen merkitys olisi selvä ja yksiselitteinen, voidaan lausekokonaisuus tulkita usealla eri tavalla. Olen rajannut tutkimukseni nimenomaan juuri tähän eroon liittyen niin, että käsittelen yksittäisen sanan ja useammasta sanasta muodostuvan fraasin osaamisen suhdetta. Suomen kielessä onkin runsaasti tällaisia fraseologisia ilmauksia, joiden merkitystä ei voi johtaa suoraan niiden yksittäisten jäsenten merkityksistä. Esimerkiksi ilmaus *puhua puuta heinää* tarkoittaa 'puhua hölynpölyä, joutavaa, perättömiä' (Kari 1993: s.v. *puhua*). Sanojen *puu* ja *heinä* konkreettinen merkitys ei auta ymmärtämään tämän ilmauksen merkitystä. Kuulijan on ymmärrettävä ilmaisun kuvallinen merkitys ilman yksittäisten sanojen antamaa vihjettä.

Sanojen merkityksistä puhuttaessa käytetään usein myös termiä *kuvakieli*. Kuvakieli ikään kuin maalailee sanojen merkitysten avulla erilaisia kuvia puheena olevasta asiasta. Kielen kuvallisuudella voidaan tarkoittaa myös sanonnan kiteyttämistä niin, että vähin sanoin voidaan sanoa paljon. Kuvakieltä käyttämällä voidaan siis lyhyessäkin ilmaisussa välittää runsas, vivahteikas ja monitulkintainen sisältö. (Palmgren 1986: 108.)

Keskityn tutkimuksessani kuvakielisistä ilmauksista lähinnä tiettyihin kieliasultaan vakiintuneisiin, usein kulttuurisidonnaisiin ilmauksiin. Käytän valitsemistani ilmauksista termiä *semanttinen idiomi*. *Idiomi* on jollekin kielelle tai yksilölle ominainen ilmaus, kiteytynyt sanayhtymä (SKP 1990: s.v. *idiomi* tai Itkonen 1988: s.v. *idiomaattinen*). *Idiomaattisuudella* tarkoitetaan puolestaan niitä vakiintuneita tapoja, joilla asiat ilmaistaan kielessä tietyillä tavoilla – riippumatta siitä, löytyykö näille ilmaisutavoille mitään kieliopillisia tai muita sääntöjä (Huhta 1993: 92). Idiomaattiset ilmaukset ovat siis kyseessä olevalle kielelle luonteenomaisia. Semanttinen idiomi voidaan näin ollen määritellä kyseiseen kieleen vakiintuneeksi ilmaukseksi, jolla on jokin merkitys, jota ei voi päätellä sen osien merkitysten perusteella.

Idiomaattisen sanonnat ovat kaikissa kielissä hankalia, koska ne on opittava yksittäin. Monet idiomaattiset sanonnat ovatkin sanatarkkaan käännettyinä täysin käsittämätöntä kieltä. Idiomien opetukselle kannattaa uhrata kuitenkin paljonkin aikaa, sillä kun oppilas huomaa, että kussakin kielessä on omat idiominsa, hän usein herkistyy ja kiinnostuu tästä ilmiöstä. (Sahlman-Karlsson 1982: 169.)

Myös oppijoiden itsensä kannalta idiomien hallinta on kannattavaa. Jos oppija ei käytä kielessä joitakin hyvin yleisiä ilmaisutapoja, hänen kieltään saatetaan pitää teennäisenä, ei kieliyhteisölle luonteenomaisena. Toisaalta idiomaattisten ilmausten väärä käyttö kiinnittää kuulijan tai lukijan huomion niihin. Kuulija tai lukija saattaa tulkita idiomin käyttäjän joko haluavan antaa idiomille jonkin tietyn erikoismerkityksen tai ettei hän hallitse kyseistä ilmausta. (Huhta 1993: 92–94.) Oikein käytettyinä idiomit kuitenkin rikastuttavat ja monipuolistavat kielenkäyttöä antaen sille eloa, väriä ja vaihtelua.

Valitsin tutkimusmateriaalikseni semanttiset idiomit siksi, että suomalaiset käyttävät niitä melko runsaasti sekä puheessaan että kirjoituksessaan. Ulkomaalaisen on joskus vaikea ymmärtää koko sanomaa, jos joukossa on tällaisia ilmaisuja, joiden merkitystä ei voi johtaa sanojen yksittäisistä merkityksistä – hänen täytyy tavallaan ymmärtää jotain, jota ei varsinaisesti sanota. Uskoakseni myös suomalaisen kulttuurin ymmärtäminen helpottuu, jos

hallitsee edes muutamia suomalaisia idiomeja. Tutkimuksessani mukana olevat idiomit olen poiminut erilaisista arkipäiväisistä yhteyksistä: television suomalaisista sarjaohjelmista, sanomalehdistä ja radiosta. Ne ovat siis olleet kaikkien nähtävillä tai kuultavissa.

Vaikka suomen kielessä käytetään idiomeja melko runsaasti, ei suomen kieleen sovellettua, erityisesti ulkomaalaisopetukseen sopivaa fraseologian teoriaa kuitenkaan ole paljonkaan käytettävissä. Myös opetettaessa ulkomaalaisille opiskelijoille suomen kielen fraseologiaa on todettava, ettei juuri minkäänlaista valmista materiaalia ole olemassa. Toisaalta sanavaraston karttuessa suomen kielen opiskelija törmää yhä useammin myös kielen idiomaattisiin ilmauksiin. Tähän ristiriitaan olisi opetuksessa syytä puuttua, sillä muuten koko fraseologian oppiminen saattaa jäädä aivan sattuman varaan. Erityisen tärkeää olisi oppia tunnistamaan teksteistä juuri idiomit ja fraasit. (Lindroos-Čermáková 1993: 89–94.) Käytännön opetustyössä havaitsemani puutteet sekä käytettävissä olevan materiaalin että alaan liittyvän tutkimuksen osalta ovat innostaneet minua tarttumaan tähän aiheeseen. Lisäksi oppijoiden innostunut vastaanotto on kannustanut tutkimaan aihetta enemmän.

1.2. Tutkimukseen sisältyviä näkökulmia

Suoritin tutkimukseni aineiston keruun valmistamallani nelisivuisella lomakkeella (liite 1). Lomake sisältää kaikkiaan 20 erilaista idiomia, joiden merkitysten ymmärtämistä lomakkeella testataan. Kyselyyn vastasi kaikkiaan 66 ulkomaalaista opiskelijaa. He ovat kaikki suomen kielen jatkokurssin opiskelijoita, sillä kuvailmaisujen merkitysten ymmärtäminen vaatii jonkinlaiset perustiedot kielestä. Osa opiskelijoista on oppinut suomen kielen alkeet jollakin edeltävällä kurssilla, osalle tämä jatkokurssi oli ensimmäinen suomen kielen kurssi – he olivat siis oppineet kieltä ilman opetusta. Suoritin kyselyn Jyväskylän yliopiston sekä Jyväskylän työväenopiston järjestämillä kursseilla (informanteista tarkemmin luvussa 3.3. s. 28).

Lomakkeessa mukana olevien idiomien merkitykset olen tarkistanut Erkki Karin Idiomisanakirjasta (Kari 1993) sekä Sakari Virkkusen toimittamasta Fraasisanakirjasta (Virkkunen 1983).

Kuvakielisten ilmausten (eli tässä tapauksessa valitsemieni semanttisten idiomien) ymmärtämisen ohella tutkimukseni käsittelee erilaisten tehtävätyyppien vaikutusta ymmärtämiseen. Olen sijoittanut kuvailmaisut kolmeen eri tehtävätyyppiin, joista ensimmäinen on monivalintatehtävät (lomakkeen kohdat 1–8). Niissä opiskelija joutuu valitsemaan annetuista vaihtoehdoista mielestään oikean. Monivalintatehtävän eri kohdat testasin ensin suomalaisilla varmistuakseni siitä, että vaihtoehdot eivät ole liian samankaltaisia tai vaikeasti ymmärrettäviä.

Tehtävät 2 (lomakkeen kohdat 9–14) ja 3 (kohdat 15–20) ovat tehtävätyypiltään avoimia kysymyksiä. Ne eroavat toisistaan siinä, että tehtävässä 2 on ilmaisu sijoitettu jonkinlaiseen kontekstiin, kun taas tehtävässä 3 on pelkkä kuvailmaisu.

Erilaisten tehtävätyyppien vaikutuksen ohella tutkimukseni käsittelee idiomien alkuperän vaikutusta niiden ymmärtämiseen. Olen jaotellut lomakkeessa olevat 20 ilmaisua siten, että ilmaisuista puolet on alkuperältään suomalaisia ja puolet kansainvälisiä, useammalle kielelle yhteisiä ilmauksia. Ilmausten alkuperän olen etsinyt Sakari Virkkusen toimittamasta Fraasisanakirjasta (Virkkunen 1983) sekä Maunu Sinnemäen toimittamasta Lentävien lauseiden sanakirjasta (Sinnemäki 1982). Ilmaisujen jaottelusta alkuperän mukaan on tarkemmin luvussa 3.2.2. (s. 23).

Vielä yksi lomakkeeseen sisältyvä tutkimusnäkökulma on kuvailmaisujen tuttuus. Opiskelijoita pyydettiin ilmoittamaan, onko kuvailmaisu heidän mielestään tuttu, ovatko he joskus kuulleet tai lukeneet sen vai onko kuvailmaisu heille täysin vieras. Tarkoituksenani on ottaa kaikki nämä edellä mainitsemani näkökohdat tuloksissa huomioon.

Varsinaisten tehtävien lisäksi tiedustelin lomakkeen ensimmäisellä sivulla vastaajan taustatietoja. Koska kuvailmaisut ovat joillekin opiskelijoille outo asia, tiedustelin myös niihin liittyviä seikkoja taustatietojen yhteydessä. Taustatietojen avulla pyrin selvittämään tutkimuksessani mm. sen, miten esimerkiksi ikä, sukupuoli, koulutus tai äidinkieli vaikuttavat ilmaisujen ymmärtämiseen.

Olin itse läsnä kaikissa kyselytilanteissa yhtä lukuun ottamatta. Pidin aluksi pienen alustuksen, jossa selvitin esimerkkien avulla mitä kuvailmaisuilla yleensä tarkoitetaan. Pyrin selvittämään myös lomakkeessa käyttämiäni termejä (kuten *sanonta, sananlasku, sananparsi*). Lisäksi opiskelijat saivat kysyä heille outojen sanojen merkityksiä. Selitin sanat suomeksi. Pitäydyin sanojen selityksissä kuitenkin melko maltillisella linjalla, koska en halunnut auttaa liikaa niin, että ilmaisun idea tulisi samalla selitetyksi. Toisaalta uskalsin selittää joitakin sanoja suomeksi, koska lomake ei testaa sanojen varsinaisten merkitysten ymmärtämistä, vaan nimenomaan niiden "piilomerkityksiä". Ilmausten merkityshän ei ole yksittäisten sanojen merkitysten summa. Kyselytilanteiden aluksi annoin myös yksityiskohtaiset ohjeet lomakkeen täyttämiseksi. Itse lomakkeen täyttämiseen opiskelijat saivat aikaa noin puolesta tunnista tuntiin.

Useissa ryhmissä lomakkeet käytiin läpi niiden täyttämisen jälkeen. Opettajat jakoivat usein oppilaille uudet, puhtaat lomakkeet, joiden avulla käytiin kaikki kohdat uudelleen läpi opetustarkoituksessa. Lomakkeiden purkaminen oli todella mielenkiintoinen ja avartava kokemus. Kuulin esimerkiksi useita erikielisiä versioita lomakkeessa olevista idiomeista. Saamani vastaanotto oli erittäin innostunut.

1.3. Tutkimustavoitteet

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten ulkomaalainen suomen oppija ymmärtää kuvakielisiä ilmauksia. Pyrin selvittämään yksittäisen sanan ja useamman sanan muodostaman fraasin osaamisen suhdetta. Toisin sanoen tutkin kyselylomakkeen avulla sitä, miten oppija ymmärtää jo ennestään osaamiensa sanojen muodostaman idiomin "uuden" merkityksen, joka ei siis ole osiensa summa.

Sanan ja fraasin osaamisen ohella tavoitteenani on tutkia, miten erilaiset tehtävätyypit voivat mahdollisesti vaikuttaa kuvailmaisujen ymmärtämiseen. Käyttämällä useampaa tehtävätyyppiä haluan varmistua siitä, ettei varsinainen tutkittava asia jää tietyn tehtävätyypin takia "piiloon". Näin pyrin erottamaan kielitaidon osuuden mahdollisista muista testituloksiin vaikuttavista

tekijöistä. Yleensä testaustutkimuksissa onkin päämääränä varmistaa, että kaikki osallistujat tuntevat testissä käytetyt menetelmät yhtä hyvin tai sitten pyritään käyttämään useita erilaisia menetelmiä, jottei yhden testityypin vaikutus kasvaisi liian suureksi (Huhta 1993: 87).

Monivalintatehtävät ovat mukana erityisesti siksi, että halusin suoda jokaiselle kyselyn vastaajalle mahdollisuuden kokea onnistuvansa – oikean ratkaisunhan voi yrittää arvata annetuista vaihtoehdoista, jos kuvailmaisun merkitys ei muuten selviä. Usein ilmaisun merkitys saattaakin avautua, jos sen takana olevan ajatuksen näkee sanoiksi puettuna. Monivalintatehtävät on myös helppo ja nopea tarkistaa eikä niissä ole vastauksia, joiden tulkinnassa olisi epäselvyyttä. Toisaalta taas arvauksen mahdollisuus saattaa vääristää hieman tulosta.

Avoimista kysymyksistä näkee puolestaan heti sen, onko opiskelija ymmärtänyt kuvailmaisun vai ei. Ne on tosin hankalampi tarkistaa, koska vastaus saattaa jäädä hieman epäselväksi. Syynä tähän on mm. se, että eri ihmisillä on erilainen kielitaito ja muutenkin erilainen kyky ilmaista asioita verbaalisesti. Toisaalta avoimet kysymykset mahdollistavat oman osaamisen näyttämisen niillekin oppijoille, joille monivalintatehtävät ovat tehtävätyyppinä aivan uusi ja outo. Tutkimuksessani on myös avoimiin kysymyksiin liittyvä lisäelementti: kontekstin vaikutus ilmaisun ymmärtämiseen. Pyrin selvittämään vaikuttaako kuvailmaisun ympäristö sen ymmärtämiseen esimerkiksi antamalla vihjeitä mahdollisesta merkityksestä.

Tehtävien järjestys on myös harkittu. Ensimmäiseksi kannattaa sijoittaa helppoja tehtäviä siten, että tehtävät vaikeutuvat loppua kohti (Eskola 1975: 182). Olenkin järjestänyt tehtävät oman oletukseni varassa siten, että ensimmäisenä ovat helpot monivalintatehtävät ja niitä seuraavat avoimet kysymykset ensin kontekstissa ja sitten ilman kontekstia. Tavoitteenani on tutkia, pitääkö tämä oletus paikkaansa.

Tavoitteenani on tutkia myös ilmaisujen alkuperän vaikutusta niiden ymmärtämiseen. Olen jaotellut ilmaisut alkuperältään suomalaisiin ja kansainvälisiin (ks. luku 3.2.2. s. 23). Jaottelun yhteydessä on tosin syytä huomauttaa, että ilmaisujen jakautuminen kansainvälistä ja suomalaista alkuperää oleviin ei ole yksiselitteinen. Joissain tapauksissa voi esimerkiksi

kielellinen asu olla alkuperältään suomalainen, mutta ilmaisun idea voi olla alkuperältään kansainvälinen. Pyrin kuitenkin vertailemaan tuloksia tekemäni jaottelun perusteella.

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi tarkoituksenani on tutkia, onko kuvailmaisujen tuttuudella vaikutusta niiden ymmärtämiseen. Lisäksi tavoitteenani on poimia vastaajien taustatiedoista joitain selkeitä tapauksia, joissa esimerkiksi äidinkieli on vaikuttanut siihen, miten vastaaja on ymmärtänyt kysytyt ilmaisut.

1.4. Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni aluksi käsittelen kuvakieltä ja kielen sekä sanaston oppimista hieman tarkemmin. Paneudun alan terminologiaan ja aikaisempaan tutkimukseen hieman syvällisemmin. Valaisen käsittelemiäni asioita esimerkkien avulla.

Kolmannessa luvussa käyn läpi aineistoa ja käyttämiäni menetelmiä. Luettelen mm. kaikki valitsemani idiomit merkityksineen ja kerron niiden alkuperästä. Lisäksi käyn vielä yksityiskohtaisemmin läpi käyttämäni lomakkeen eri kohtia. Kerron myös informanteista hieman enemmän.

Neljäs luku on tuloksien esittelyä. Käyn ensin läpi yleiset tulokset, eli kuinka paljon kyselyyn on tullut oikeita, vääriä ja tyhjiä ratkaisuja. Toiseksi paneudun eri tehtävätyyppien antamien tulosten tarkkailuun – mikä tehtävä osoittautuu helpoimmaksi ja mikä vaikeimmaksi. Tämän jälkeen tutkin, miten eri alkuperää olevat ilmaisut on ymmärretty. Sitten käyn kaikki lomakkeessa mukana olevat sanonnat läpi vaikeusjärjestyksessä samalla pohtien niiden ymmärtämiseen vaikuttaneita seikkoja. Käyn myös läpi joitain seikkoja tuttujen ja outojen ilmaisujen osalta. Lopuksi esittelen vastaajien taustoista mahdollisesti esiin nousevia seikkoja.

Viidennessä ja viimeisessä luvussa pohdin mm. sitä, mitä tulokset kertovat, millaisia ongelmia työn eri vaiheisiin liittyi sekä mitä seurauksia tuloksista on esimerkiksi opetukselle.

2. Kielen kuvallisuus ja kielen oppiminen tutkimusongelmana

2.1. Kielen kuvallisuudesta

Semantiikka eli merkitysoppi tutkii merkityksiä sekä yksittäisten sanojen että kokonaisten lauseiden tasolla (ks. johdanto luku 1.1. s. 3). Sanasemantiikka tarkoittaa lähinnä paradigmaattisten merkityssuhteiden eli kielellisen käsitejärjestelmän rakenteen ja järjestelmän osien välisten suhteiden tutkimusta. Lausesemantiikka puolestaan tutkii sitä, miten merkitykset muotoutuvat, kun sanoja yhdistellään. Näitä kahta ei voi täysin erottaa toisistaan, koska yleensä sanan tai lauseen perusmerkityksen tunteminen ei vielä kerro kaikkea todellisesta kielenkäytöstä. Lauseen merkitys riippuu melko paljon siinä esiintyvien sanojen merkityksistä, mutta ei ole kuitenkaan yksittäisten sanojen merkitysten summa. Toisaalta taas yksittäiset sanatkin saavat täsmällisen merkityssisältönsä vasta lopullisessa kontekstissaan. (Häkkinen 1994: 167.) Tämä tutkimus sijoittuu juuri tähän sana- ja lausesemantiikan välimaastoon siten, että tutkimuskohteena olevat idiomit ovat ilmaisuja, joiden merkitystä ei voi päätellä pelkästään niiden yksittäisten sanojen merkitysten perusteella.

Semantiikka yhdistää kielelliset ilmaisut sekä ulkomaailmaan että ihmisten käsitteelliseen ajatteluun. Semantiikka onkin tutkimuskohteena fonologiaa, morfologiaa ja syntaksia pulmallisempi, koska sitä tutkittaessa joudutaan tekemisiin abstraktien asioiden kanssa. (Häkkinen 1994: 81.) Toisaalta semantiikkaan sisältyvää fraseologiaa ja idiomatiikkaa voidaan pitää myös kaikkia muita kielen tasoja, paitsi fonologiaa, täydentävänä osana (Lindroos-Čermáková 1993: 89). Tutkimuksen pulmallisuutta lisää myös se, että nimenomaan semantiikassa kielen ja kulttuurin voidaan katsoa nivoutuvan erottamattomasti yhteen. Tätä mieltä ovat mm. semantiikkaa ja erityisesti metaforaa tutkineet George Lakoff ja Mark Johnson (Lakoff–Johnson 1980). Heidän mielestäänhän koko ihmisen käsitejärjestelmä on perusluonteeltaan metaforinen. Lakoff ja Johnson esittävät, että metaforat tunkeutuvat kielenkäyttömme lisäksi myös jokapäiväiseen elämäämme: ne vaikuttavat ajatteluumme ja siihen, miten toimimme ja teemme päätöksiä. Tarkoitukseni onkin tutkia, vaikuttaako eri kulttuureista ja eri kielten piiristä tulevien henkilöiden tausta siihen, miten he ymmärtävät suomenkielisiä ilmaisuja.

Kielen kuvallisuudesta puhuttaessa voidaan siis käyttää myös termiä *metafora*. Se on monitulkintainen käsite, jolla voidaan tarkoittaa kielen kuvallisuuden lisäksi myös tiettyä kielikuvaa. (Palmgren 1986: 108.) Metafora vie usein merkityksen konkreettisesta abstraktisempaan suuntaan, kuten jo johdannossa (s. 3) mainitsemastani esimerkistäkin voi havaita (*puhua puuta heinää*). Sen vuoksi metaforinen merkitys on usein määriteltävä suurpiirteisesti. Varsinkin vierasta kieltä puhuttaessa on hyvä huomata, että oman kielen metaforaa ei voida aina kääntää sanatarkasti vieraalle kielelle. (Koski 1989: 111–113.)

Monet kielentutkijat käyttävät metafora-termiä myös sellaisissa yhteyksissä, joissa puhutaan asioiden ymmärtämisestä toisten asioiden avulla. Esimerkiksi Raili Elovaara (Elovaara 1992) puhuu tutkielmassaan korvaamisteoriasta, jonka mukaan metaforassa sana tai ilmaus on asetettu toisen tilalle (Elovaara 1992: 9). Myös Urpo Nikanne (Nikanne 1992) esittää, että juuri metafora on välineenä ihmisen käsitejärjestelmässä, jossa yksi käsite ymmärretään toisen käsitteen avulla (Nikanne 1992: 60).

Metaforisuus on siis kaiken kielenkäytön ominaisuus, sillä ihmisellä on kyky ajatella metaforisesti; kyky hahmottaa ympäröivä maailma ja luoda mielikuvituksessaan myös uusia maailmoja (Kantokorpi–Lyytikäinen–Viikari 1990: 82). Kielikuvien avulla voidaan siis nojata jo olemassa olevaan tietoon, mutta samalla osoittaa myös yhteyksiä tuttujen ja tuntemattomien tiedonalueiden välillä. Kuvallisuus sekä valaisee että värittää ilmaistavaa asiaa. (Palmgren 1986: 345.) Metaforan käyttö koristeena puolestaan tarkoittaa sitä, että lisätään kuvattuun asiaan jotakin väritystä tai kaunistusta (Elovaara 1992: 10). Tämä tutkimus ei käsittele juurikaan metaforan ja kuvallisuuden koristavaa puolta, vaan nimenomaan sitä, kuinka kielikuvien avulla voidaan yhdistää tuttuja ja tuntemattomia asioita.

Kielen metaforisuus on ulkomaalaisen oppijan kannalta huomattavasti hankalampi ominaisuus kuin äidinkielenään kieltä puhuvien kannalta. Useimmille samaa kieltä puhuville sanojen sanakirjamerkitys eli denotatiivinen merkitys on yhteinen. Sen sijaan edes saman kielen puhujillakaan ei välttämättä ole yhteistä mielipidettä sanan konnotatiivisesta merkityksestä eli niistä assosiaatioista, tunnelatauksista ja arvostuksista, joita sana heissä herättää. Konnotaatiot saattavat riippua esimerkiksi siitä, mitä kokemuksia itse kullakin on ollut sillä hetkellä, kun

olemme oppineet sanan ja käyttäneet sitä ensimmäisiä kertoja. Nämä kokemukset määräytyvät siis suurelta osin sosiaalisen perintömme perusteella ja voivat näin ollen olla eri kulttuurista tulevalle kielenoppijalle suurikin haaste. (Skutnabb-Kangas 1988: 22.) Kaksikielisyyttä tutkinut Nils Hansegård väittää, että yksilölliset kielelliset erot ovat suurimmat juuri semanttisella alueella (Hansegård 1968: 38). Esimerkiksi seuraavat ilmaisut voidaan ymmärtää ainakin kahdella eri tavalla riippuen niiden käyttöyhteydestä eli kontekstista: *pestä kädet* (merkitys voi olla esimerkiksi konkreettinen käsien peseminen tai ajatus siitä, että jättäytyy jonkin asian ulkopuolelle) tai *tehdä läksyt* (tai *läksynsä*) (jälleen konkreettinen merkitys olisi läksyjen tekeminen ja muu merkitys esimerkiksi se, että joku on ottanut asioista selvää tai valmistautunut hyvin johonkin koitokseen). Näiden esimerkkien tarkoituksena on havainnollistaa, että samatkin sanat (sanaliittona) voidaan siis tulkita eri yhteyksissä eri tavoin.

Myös muissa tutkimuksissa on havaittu, että eri kieliä puhuvat ihmiset kiinnittävät havaintoja tehdessään huomionsa jossain määrin eri asioihin. Tällaiset tulokset tuntuisivat vahvistavan sen ajatuksen, että eri kielet ohjaavat havaintojentekoa ja ajattelua eri suuntiin. Eläminen tietyn kielen ja kulttuurin vaikutuspiirissä ohjaa kielellistämään niitä asioita, joille omassa kielessä on jo ennestään helposti käsillä oleva ilmaisukeino. (Häkkinen 1994: 169–170.)

Urpo Nikannekin esittää samansuuntaisia arveluja. Hänen mukaansa metaforien vaikutus kulttuuriin on ilmeinen. Ihmiset käyttävät kommunikoidessaan metaforia levittäen niitä samalla ihmiseltä toiselle. Näin jotkin metaforat tulevat yhteisössä konventionaalisiksi eli tavanomaisiksi. Kulttuurien voidaankin katsoa hänen mukaansa eroavan paljolti juuri sen mukaan, millaisia metaforia ne ovat konventionaalistaneet. (Nikanne 1992: 64.)

Edellä mainitut seikat sisältävät samanlaisia ajatuksia kuin ns. Sapir–Whorfin hypoteesi. Sen mukaan kielten erot vaikuttavat myös kielenpuhujan maailmankuvaan niin, että kieli ohjaa tai jopa määrää kielenpuhujan ajattelua, havaintojen tekoa ja oppimista (esim. Häkkinen 1994: 67, Leiwo 1980: 13–14). Toisaalta useista kielistä löytyy myös yhteisiä aineksia. Tällaisia monelle kielelle yhteisiä, kansainvälisiä aineksia ovat esimerkiksi läntisessä kulttuurissa käytetyt sananlaskut ja sanonnat, joita tämänkin tutkimuksen aineistossa on mukana. Ne ovat niin toistensa kaltaisia, ettei niiden omaksuminen toisesta kielestä toiseen tuota juurikaan ongelmia.

Tutkimukseeni sisältyykin sen vuoksi myös näkökulma, jossa tarkkailen sanontojen alkuperän vaikutusta niiden ymmärtämiseen.

2.2. Kielen oppimisesta

Kun ihminen oppii yhden tai useampia uusia kieliä äidinkielensä lisäksi, ei ole välttämätöntä eikä edes mahdollista, että hän käy läpi uudelleen sen prosessin, jossa hän on nimennyt maailman denotatiiviset merkitykset kokemusten, vertailujen ja päätelmien avulla. Hän voi suoraan siirtää käsitteitä ja niiden denotatiivisia merkityksiä äidinkielestään uuteen kieleen. Tämä siirtämisprosessi onkin usein ainoa asia, joka voidaan saada aikaan vieraan kielen opetuksessa. Jotta taas tunteiden kanssa tekemisissä olevat konnotatiiviset merkitykset pystyisi hallitsemaan, täytyy toista kieltä kuulla paljon ja oppijan täytyy saada toisella kielellä paljon monipuolisia kokemuksia ja elämyksiä – toisella kielellä täytyy elää. Konnotatiivisia merkityksiä ei voi oppia, vaan ne tulevat yleensä esiin tilanteiden myötä. Mutta toisaalta, koska maailma on jo eräässä mielessä tuttu, eivät elämykset ja niihin liittyvät sanat saa enää niin voimakasta tunnelatausta uudella kielellä kuin mikä niillä on äidinkielellä. (Skutnabb-Kangas 1988: 48–49.)

Kuten edellä olevasta ilmenee, voidaan suomen kieltä, kuten mitä tahansa muutakin kieltä, oppia paitsi tietoisesti opettelemalla myös ilman muodollista opetusta, "kadulla". Kielen oppimiseen tai omaksumiseen sisältyykin suuri joukko erilaisia ilmiöitä, jotka muodostavat eräänlaisen jatkumon. Tämän jatkumon toiseen päähän sijoittuu *vieraan kielen oppiminen* (learning) ja toiseen päähän *toisen kielen omaksuminen* (acquisition). Ulkomailla vain luokkatilanteessa annetun opetuksen kautta opittavan kielen tuloksena on kielitaito, jossa luonteva puhe on mahdollinen vain suotuisissa olosuhteissa. Toisen kielen omaksuminen taas tapahtuu kohdekielisessä kieliyhteisössä, jolloin kieli pakostakin ympäröi kielenoppijaa. Tällöin tuloksena on kielitaito, joka lähentelee äidinkielisen puhujan kielitaitoa. (Latomaa–Tuomela 1993: 239, 242–243 tai Sajavaara 1982: 9.) Käsittelen tutkimuksessani kielenoppimista lähinnä toisen, siis kieliyhteisön parissa omaksutun kielen kannalta. Tällöin on tärkeää muistaa, että opetuksen rinnalla on jatkuvasti myös luonnollinen kielenomaksuminen.

Kielen omaksuminen luonnollisessa ympäristössä tapahtuu samanaikaisesti sosiaalistumisen kanssa, sillä kieltähän joudutaan käyttämään ihmistenvälisessä jokapäiväisessä kanssakäymisessä. Kun kulttuuriyhteisön tavat ja tottumukset opitaan, omaksutaan myös niihin liittyvä kielenkäyttö. Kieltä ja kulttuuria on siis mahdoton erottaa toisistaan. Luonnollisessa kielenomaksumisessa on näin ollen mukana ihmisen koko persoonallisuus. (Sajavaara 1982: 7.) Kunkin kielen kielikohtaiset säännöthän omaksutaan jo äidinkielen oppimisen myötä – meillä jokaisella on siis aivoissamme äidinkielen alitajuinen säännöstä, jonka avulla me pystymme erottamaan virheellisen ilmauksen, vaikka emme osaisi perustella sitä kieliopin sääntöjen avulla. Näin ollen kielen oppimisen voidaan siis katsoa olevan osa kasvamista jonkin kulttuurin jäseneksi: oppiessamme kielen opimme myös kyseisen kulttuurin tavat jäsentää kielenulkoista maailmaa, kasvamme kielenkäyttäjiksi tässä kyseisessä kulttuurissa. (Esim. Häkkinen 1994, Kalliokoski 1996.)

Koska eri kielten käsitejärjestelmät poikkeavat toisistaan, voidaan ajatella myös niiden taustalla olevien ajattelutapojen olevan keskenään erilaiset. Toisin sanoen vierasta kieltä opiskeltaessa on kyseisen kielen sanojen ja rakenteiden oppimisen lisäksi hankittava tietoa myös siitä, miten ja missä eri ilmauksia voi käyttää. Vieraan kielen puhuja, joka osaa kielen muodot, kieliopin ja sanaston, mutta ei hallitse niiden erilaisia käyttöyhteyksiä erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa, saattaa joutua tilanteisiin, joissa hänet ymmärretään väärin. (Häkkinen 1994, Kalliokoski 1996.) Muun muassa näiden seikkojen perusteella olen sitä mieltä, että kuhunkin kulttuuriin kiinteästi kuuluvat idiomaattiset sanonnat ovat tärkeitä myös vierasta kieltä puhuville.

Jos verrataan lapsen kielen oppimista aikuisen kielenoppimiseen, voidaan havaita huomattava ero: lapsella on ensimmäistä kieltä oppiessaan monta vuotta aikaa oppia paitsi kielen muodot myös niiden käyttöä säätelevät sosiaaliset konventiot. Aikuinen, joka muuttaa uuteen maahan ja uuteen kieliympäristöön joutuu oppimaan nopeasti sekä itse kielen että myös erilaiset sosiaaliset konventiot. Erotuksena tästä on tietenkin ns. luokkatilanteessa vierasta kieltä opiskelevat, jotka oppivat kieltä luokan suojatussa ympäristössä. He eivät tarvitse kielitaitoa kommunikoidakseen jokapäiväisissä arkisissa tilanteissa. (Kalliokoski 1996: 73.)

Milloin kielitaidon voi sitten katsoa riittävän? Tästäkin on esitetty erilaisia mielipiteitä. Esittelen seuraavaksi muutamia kielitaidon kriteerejä, jotka ovat kiinnostavia lähinnä tämän tutkimuksen kannalta.

Ensimmäiseksi olisi siis opittava sanan yksi perusmerkitys. Sen jälkeen sanan muita merkityksiä, sanan taivutus, sen erilaiset johdokset ja rektio. Vasta näiden jälkeen opetellaan erilaiset fraasit ja idiomit, jotka sisältävät kyseisen sanan. (Aalto 1994: 95.)

Kielitaito voidaan myös nähdä kykynä käyttää omaksumaansa tai oppimaansa kielellistä tietoa erilaisten kielenkäyttötilanteiden vaatimusten mukaisesti, jolloin tarkoituksena on luoda ja tulkita merkityksiä (Huhta 1993: 88). Tähän määritelmään kuuluu muun muassa kyky ymmärtää laajempia merkityksiä, joita kulttuuri antaa tietyille tapahtumille, paikoille, instituutioille tai henkilöille (Huhta 1993: 91). Lisäksi kyseiseen määritelmään kuuluu kyky tulkita kaikenlaista kuvaannollista kielenkäyttöä, kuten metaforia, sekä kyky tuottaa ja tulkita idiomaattisia ilmaisuja. Tällöin kielenpuhujan tulisi sisäistää taju tai tieto siitä, mitkä mahdollisista ilmauksista ovat yleisimmin ja todennäköisimmin käytettyjä. Kielenpuhujan on tärkeää osata erottaa kielessä todella käytetyt ilmaisut, koska jos hän ei käytä yleisiä ilmaisuja, hänen kielensä ei kuulosta kovin luontevalta. (Huhta 1993: 92.) Väärin käytettynä kuulijan tai lukijan huomio kiinnittyy helposti niihin, jolloin saattaa syntyä tulkinta siitä, ettei käyttäjä hallitse kieltä (Huhta 1993: 94).

Kukaan ei voi tietää kaikkien sanojen merkityksiä eikä edes kaikkia sanoja. Kuitenkin kielitaitoon kuuluu kunkin kielen keskeisen, kaikille yhteisen sanavaraston tuntemus ja tieto siitä, mitä sanoja voidaan käyttää viittaamaan mihinkin kyseessä olevaan ilmiöön. (Koski 1989: 118.) Kuten siis jo edellä kerroin, vieraita kieliä opiskeltaessa on sanojen ja rakenteiden lisäksi syytä hankkia tietoa myös siitä, miten ja missä eri ilmaisuja voi käyttää (Häkkinen 1994: 25).

Kaiken edellä luettelemani lisäksi tutkittaessa vieraan kielen oppimista on otettava vielä huomioon kunkin yksityisen puhujan identiteetti, tunteet, tarpeet, arvot ja asenteet. Sillä varsinkin eri kulttuureissa kasvaneiden ja eri kieltä äidinkielenään puhuvien kohdatessa

tällaisten asioiden merkitys saattaa jopa korostua. Ongelmana siis on, että ryhmiä tai kulttuureja ei pidä käsittää yksilön käyttäytymisen luomien stereotypioiden avulla liian homogeenisiksi – eikä päinvastoin. (Kalliokoski 1996: 77.)

2.3. Fraseologia ja sen oppiminen

Olen rajannut tutkimukseni aineiston käsittelemään fraseologisia ilmauksia. Anna-Leena Kuusi esittää fraseologiaa käsittelevässä teoksessaan (Kuusi 1971) koko fraasiston kattavaksi, karkeaksi määritelmäksi seuraavaa: "fraasi on vähintään kahden sanan muodostama, kielenkäytössä toistuvasti esiintyvä, lauseeseen epäitsenäisenä elementtinä mukautuva tai siihen irrallisena lauseenjäsenenä liittyvä, tietyn merkityssisällön omaava sanaliitto" (Kuusi 1971: 16). Mutta koska fraasilla on myös muita merkityksiä, käytän tässä yhteydessä lähinnä termiä **idiomit.** Niillä tarkoitetaan usein kielikohtaisia, muodoltaan yleensä vakiintuneita ja merkitykseltään vertauskuvallisia eli metaforisia ilmauksia (Häkkinen 1992: 181). Ne ovat kaikissa kielissä hankalia, koska ne on opeteltava yleensä ulkoa yksittäin. Syntyperäisellä kielenpuhujalla sanan ja idiominkin käyttäminen on yleensä automaattista ja sanojen yhdistely sujuu kieliopin sääntöjen mukaan. Sen sijaan kieltä vieraana kielenä puhuvan on opeteltava tällaiset ilmaisut sellaisenaan. (Lindroos-Čermáková 1993: 90–91.) Siksi olisi tärkeää oppia tunnistamaan tekstistä erilaisia idiomeja. Yleensä idiomit siis opetellaan yksitellen kokonaisuuksina, koska niiden merkitykset eivät avaudu, vaikka kielenpuhuja ymmärtäisi niiden sisältämien yksittäisten sanojen merkitykset.

Kaikki kielet sisältävät tällaisia kulttuurisidonnaisia ilmauksia, jotka tavallaan kuuluvat kunkin kielen sanastoon jopa niin, että fraseologisen ja leksikologisen aineksen raja on usein kielenkäytössä hiuksenhieno ja liukuva (Kuusi 1971: 17). Niille on vaikea löytää mitään kieliopillista tai muuta sääntöä (Huhta 1993: 92). Lisäksi niiden käyttöyhteys tai kokonaismerkitys poikkeavat monissa tapauksissa odotuksenmukaisista (Kuusi 1971: 16). Tämän vuoksi fraseologian ja idiomaattisuuden "taito" ja systemaattinen opetuskin on mahdollista vasta edistyneille kielenoppijoille. Tosin oppijan henkilökohtaiset ominaisuudet, opetuksen määrä ja laatu sekä monet muut seikat vaikuttavat tämänkin taidon oppimiseen, mutta joidenkin tutkijoiden mielestä eräänä rajana voidaan pitää neljästä viiteen vuotta

opiskelua, jolloin oppijalla on jo melko aktiivinen sanavarasto ja kyky hallita erilaisia rakenteita ja analysoida tekstejä (esim. Huhta 1993: 92, Lindroos-Čermáková 1993: 92).

Toisaalta idiomit liittyvät usein kielen keskeiseen sanastoon, kuten ruumiinosiin (esimerkiksi *nenä, käsi* jne.) ja yleisimpiin verbeihin (esimerkiksi *olla, panna, tulla* jne.), joten kielenoppija on tekemisissä tuttujen sanojen kanssa. Tämä auttaa osaltaan tunnistamaan idiomit teksteistä. (Lindroos-Čermáková 1993: 92.) Lisäksi suomenkielisessä tekstissäkin tulee vastaan runsaasti myös jo edellä mainittuja kansainvälisiä, useille kielille tuttuja sanontoja. Nämä idiomit ovat melko tarkkaan käännettävissä muille kielille. Niissä onkin selvästi kyse ns. fraseologisista käännöslainoista. (Uotila 1993: 33.) Melko suuri osa suomalaisistakin sanonnoista on kansainvälistä kulkutavaraa, sillä varsinkin kuvasanonnat näyttävät ylittävän herkästi kielirajat. Suurin länsimaisen fraseologian lähde on raamattu, jonka sanonnat ovat joko siirtyneet suoraan yleiseen kielenkäyttöön säilyttäen alkuperäisen tyylinsä tai ne ovat kulkeneet erilaisten kielialueiden läpi maallistuen merkitykseltään jopa niin, että niiden alkulähdettä ei yleisesti tunneta. Raamatusta peräisin ovat muun muassa sellaiset sanonnat kuin *kielletty hedelmä* tai *susi lammasten vaatteissa*. Raamatun ohella myös kaunokirjallisuus ja lehdistö ovat osallistuneet lainailmausten siirtoprosessiin. (Kuusi 1071: 91.) Nämä seikat siis toisaalta helpottavat idiomien käsittelyä myös vierasta kieltä opiskeltaessa.

Suomen kielen fraseologia kuvastaa metaforista ajattelua, joka on usein sidoksissa luontoon, ympäristöön tai tapakulttuuriin. Näin on usein myös muissakin kielissä – niissä vain erilainen konteksti on tuottanut erilaisia metaforisia ilmauksia. Monet omaperäiset idiomit täytyisikin selittää vanhan kansankulttuurin pohjalta eikä niitä voi kääntää täysin sananmukaisesti. Tällaisia ilmauksia ovat esimerkiksi *polttaa päreensä, koettaa kepillä jäätä* tai *puhaltaa yhteen hiileen*. (Uotila 1993: 33.) Monet yksittäiset sanatkin ovat hyvin kulttuurisidonnaisia ja ne saavat suomalaisten tajunnassa kenties aivan erilaisen sisällön kuin muualta tänne tulleiden mielessä (esimerkiksi *routa, järvi, muuttolintu*). Idiomaattisen sanaston oppiminen vaatisi siis kokemusperäistä kontekstia, jota on opetustilanteissa usein melko hankala luoda (Flint 1993: 76). Toisaalta juuri sanontojen kiinteä fraseologinen muoto (kieli) herättää usein huomiota konservatiivisuudellaan, jolloin se on helpompi erottaa tekstistä. Eräs idiomin kriteereistä onkin juuri se, että sen komponentteja ei voida korvata toisilla täysin mielivaltaisesti (Lindroos-

Čermáková 1993: 91). Esimerkiksi ilmaisua *panna lusikkansa jonkun soppaan* ei voi esittää seuraavissa muodoissa ilman, että sen funktio muuttuu: * *vetää lusikkansa jonkun soppaan*, * *panna jalkansa jonkun soppaan* tai * *panna lusikkansa jonkun laukkuun.*

Idiomien oppiminen eroaa siis muun sanaston oppimisesta juuri siinä, että ne on opittava ulkoa esimerkiksi erilaisia tekstejä analysoimalla. Lisäksi idiomien merkitys ei ole sen komponenttien merkitysten summa, joten pelkkä sanan perusmerkityksen tunteminen ei auta idiomin merkityksen tulkinnassa. Onneksi idea idiomien olemassaolosta on yleensä tuttu jo omasta äidinkielestä, jolloin niiden merkitys on helpommin käsitettävissä.

3. Aineisto ja menetelmät

3.1. Lomake

Tutkimukseni aineosto perustuu lomakekyselyyn, jota varten valmistin nelisivuisen lomakkeen (liite 1). Kuten jo johdannossa mainitsin (s. 5), lomake sisältää kaikkiaan 20 idiomaattista ilmausta, joiden ymmärtämistä sillä testataan. Vastaajia oli 66 kappaletta, joten tutkimukseni aineisto on kaikkiaan 1 320 vastausta. Vastaajista kerron enemmän luvussa 3.3. (s. 28).

Lomakkeen ensimmäinen sivu sisältää vastaajien taustaa valottavia kysymyksiä. Tiedustelin heiltä mm. ikää, sukupuolta, äidinkieltä, koulutusta sekä joitain aikaisempaan kielen oppimiseen liittyviä kysymyksiä, kuten kuinka kauan he ovat opiskelleet suomen kieltä ja millaisilla kursseilla he ovat opiskelleet. Lisäksi heiltä kysyttiin joitain kuvailmaisuihin liittyviä kysymyksiä, kuten sitä, käyttävätkö he omaa äidinkieltä puhuessaan tai kirjoittaessaan kuvakielisiä ilmauksia tai ovatko he joskus törmänneet suomen kielen idiomaattisiin ilmauksiin. Palaan vastaajien taustatietoja koskeviin kysymyksiin luvussa 4.6. (s. 54), jossa tarkastelen hieman muutamia esiin nousseita seikkoja.

Loput lomakkeen kolme sivua koostuvat varsinaisista idiomien ymmärtämiseen liittyvistä kysymyksistä. Ilmaisut jakautuvat kolmeen eri tehtävään siten, että tehtävässä yksi on kahdeksan ilmaisua ja tehtävissä kaksi ja kolme on kussakin kuusi ilmaisua, joiden merkitystä

vastaajien täytyy miettiä. Aineisto jakautuu tehtävittäin siis siten, että tehtävässä yksi on yhteensä 528 vastausta ja tehtävissä kaksi ja kolme on kummassakin 396 vastausta.

Tehtävät jakautuvat kolmeen erilaiseen tehtävätyyppiin siten, että ensimmäisenä tehtävätyyppinä on monivalintatehtävät (lomakkeen kohdat 1–8). Vastaaja valitsee siis annetuista valmiista vaihtoehdoista mielestään oikean. Vaihtoehtojen joukossa on merkitykseltään sekä konkreettisempia että abstraktimpeja valmiita vastauksia. Esimerkiksi:

Sanonta moni kakku päältä kaunis tarkoittaa:

a) Kakku on pahan makuinen.
b) Leipuri on todella taitava.
c) Ulkokuori saattaa pettää.
d) Ulkonäkö on merkittävä asia.

(Tehtävä 1, kohta 1)

Vaihtoehdot a ja b ovat melko konkreettisia ja vaihtoehdot c ja d abstraktimpeja. Näistä vastaajan on siis täytynyt valita yksi mielestään oikea vaihtoehto. Tässä vaiheessa on syytä huomauttaa, että annetut vaihtoehdot ovat minun itseni laatimia, joten myös konkreettisuus – abstraktisuus -jaottelu perustuu omiin käsityksiini. Eri ihmisillä on erilaiset käsitykset ympäröivästä maailmasta ja sen hahmottamisesta, joten myös tässä jaottelussa voi esiintyä erilaisia mielipiteitä. Se saattaa aiheuttaa joillekin ongelmia vastausvaihtoehtojen ymmärtämisessä. Myös vastausvaihtoehtojen kieli voi olla ongelma. Kuvailmaisu on aina kuitenkin alleviivattu, jotta se olisi helpompi hahmottaa ja erottaa muusta tekstistä.

Tehtävät kaksi (lomakkeen kohdat 9–14) ja kolme (kohdat 15–20) ovat tehtävätyypiltään avoimia kysymyksiä. Toisistaan ne eroavat vain siinä, että tehtävässä kaksi on kuvailmaisu sijoitettu keksimääni kontekstiin, kun taas tehtävässä kolme kysytään pelkän ilmaisun merkitystä, siis ilman minkäänlaista ulkopuolista vihjettä. Esimerkiksi:

En jaksa enää olla täällä – nostetaan kytkintä!
(Tehtävä 2, kohta 11)

Kyllä routa porsaan kotiin ajaa.
(Tehtävä 3, kohta 15)

Palaan eri tehtävätyyppeihin ja niiden vaikutukseen ilmaisujen ymmärtämiseen tulosten yhteydessä luvussa 4.2. (s. 34).

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi lomakkeeseen sisältyy myös kysely siitä, onko kysytty ilmaisu vastaajien mielestä tuttu vai aivan outo. Vastaajia pyydetään rengastamaan jokin numeroista 1–3 sen mukaan, onko ilmaisu heidän mielestään tuttu (1), ovatko he joskus kuulleet tai lukeneet sen (2) vai onko kuvailmaisu heille täysi vieras (3). Näistä tuloksista kerron enemmän luvussa 4.5. (s. 47).

3.2. Sanonnat

3.2.1. Lomakkeen sanonnat

Tutkimukseni keskittyy suomen kielen fraseologisiin ilmauksiin, jotka ovat vakiintuneet tiettyyn määrämerkitykseen. Käyttämäni kuvakieliset ilmaukset ovat lähinnä *idiomeja* ja *sananlaskuja*. Idiomilla tarkoitetaan jollekin kielelle tai yksilölle ominaista ilmausta, joka on useimmiten kiteytynyt sanayhtymä (SKP 1990: s.v. *idiomi* tai Itkonen 1988: s.v. *idiomaattinen*). Sananlaskulla puolestaan tarkoitetaan 'muodoltaan kiinteää, lyhyttä ja ytimekästä, itsenäisen ajatuskokonaisuuden sisältävää, usein kuvallista lausumaa, johon sisältyy kokemusperäinen elämänohje tai yleinen totuus' (SKP 1990: s.v. *sananlasku* tai Itkonen 1988: s.v. *sananmuoto*). Idiomit ja sananlaskut muistuttavat käytöltään toisiaan, sillä molempia käytetään määrätavalla määrämerkityksessä. Erona voi kuitenkin käytännössä olla se, että idiomit ovat leksikaalistuneet useammin kuin sananlaskut. (Wande 1992: 228.)

Tutkimuksessani mukana olevat kuvailmaisut on satunnaisesti valittuja. Kriteerinä oli ainoastaan se, että ne ovat olleet esillä jossain mediassa tai muussa sellaisessa, jolloin ne ovat olleet periaatteessa kaikkien nähtävillä tai kuultavissa. Poiminkin mukana olevat ilmaisut mm.

television suomalaisista sarjaohjelmista, sanomalehdistä ja radiosta. Mukaan pyrin valitsemaan erityyppisiä ilmaisuja – siksi joukossa on myös hieman pidempiä sananlaskuja.

Poimimistani lukuisista sanonnoista valitsin tähän tutkimukseen 20 ilmausta. Ne ovat valikoituneet mukaan osittain alkuperänsä perusteella. Eräs tutkimukseeni sisältyvä näkökulmahan on sanonnan alkuperän vaikutus ymmärtämiseen. Olen jaotellut lomakkeessa olevat 20 kuvailmaisua siten, että ilmaisuista puolet (10 kpl) on alkuperältään suomalaisia ja puolet kansainvälisiä. Ilmausten alkuperän olen etsinyt Sakari Virkkusen toimittamasta Fraasisanakirjasta (Virkkunen 1983) sekä Maunu Sinnemäen toimittamasta Lentävien lauseiden sanakirjasta (Sinnemäki 1982). Sanontojen alkuperästä ja tekemästäni jaottelusta kerron enemmän seuraavissa luvuissa (luvut 3.2.2. s. 23 ja 3.2.3. s. 24).

Luettelen seuraavaksi kaikki käyttämäni ilmaisut ja kerron niiden merkityksen. Ilmaisujen merkitykset perustuvat kahteen teokseen: Erkki Karin Idiomisanakirjaan (Kari 1993) sekä Sakari Virkkusen toimittamaan Fraasisanakirjaan (Virkkunen 1983). Kunkin ilmaisun alkuperästä kerron lisää luvussa 3.2.3. (s. 24).

Tutkimuksessa käytetyt ilmaisut:	Ilmausten merkitys:
* *moni kakku päältä kaunis*	'ulkokuori saattaa pettää' (Kari tai Virkkunen: s.v. *kakku*)
* *olla haavi auki*	'suu auki, hämmästyksissään, kummissaan' (Kari: s.v. *haavi*)
* *mikä laulaen tulee, se viheltäen menee*	'helposti ansaittu on helposti tuhlattu' (Kari tai Virkkunen: s.v. *laulaa*)
* *auta miestä mäessä, älä mäen alla*	'on autettava sopivana ajankohtana, ei liian myöhään' (Kari: s.v. *mäki*)

* *susi lammasten vaatteissa*	'petollinen, salakavala teeskentelijä' (Kari tai Virkkunen: s.v. *susi*)
* *tanssia jonkun pillin mukaan*	'totella jotakuta' (Kari: s.v. *pilli* tai Virkkunen: s.v. *tanssia*)
* *jollakulla on matti kukkarossa*	'jonkun rahat ovat lopussa' (Kari tai Virkkunen: s.v. *matti*)
* *ei yksi pääsky kesää tee*	'yhdestä tapauksesta ei voi tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä; vähäinen todistus ei ole vakuuttava' (Kari: s.v. *pääsky* tai Virkkunen: s.v. *kesä*)
* *panna jollekulle luu kurkkuun*	'tehdä jollekulle selväksi, kuka määrää; hiljentää toinen' (Kari tai Virkkunen: s.v. *luu*)
* *langeta luonnostaan (kuin Manulle illallinen)*	'olla itsestään selvää' (Kari: s.v. *langeta* tai *luonnostaan* tai Virkkunen: s.v. *illallinen*)
* *nostaa kytkintä*	'lähteä tiehensä, poistua maisemista' (Kari: s.v. *kytkin* tai Virkkunen: s.v. *nostaa*)
* *kultainen keskitie*	'menettely, jossa ei mennä äärimmäisyyksiin' (Kari tai Virkkunen: s.v. *kultainen*)
* *pikkulinnut visertävät / ovat laulaneet*	'kiertää huhuja, huhu leviää' (Kari: s.v. *pikkulintu* tai Virkkunen: s.v. *pikku*)
* *erottaa jyvät akanoista*	'erottaa pahat hyvistä tai hyvät huonoista' (Kari tai Virkkunen: s.v. *jyvä*)

* *kyllä routa porsaan kotiin ajaa*	'vaikeudet pakottavat harhautuneen nöyrtymään ja palaamaan' (Kari: s.v. *routa*)
* *puhaltaa yhteen hiileen*	'toimia yhdessä, tavoitella samaa päämäärää' (Kari tai Virkkunen: s.v. *hiili*)
* *panna lusikkansa (jonkun) soppaan*	'puuttua johonkin tai jonkun asioihin' (Kari tai Virkkunen: s.v. *lusikka*)
* *(joku) ei näe metsää puilta*	'ei pysty erottamaan olennaisuuksia epäolennaisuuksista; yksityiskohdat peittävät pääasian' (Kari tai Virkkunen: s.v. *metsä*)
* *vetää nenästä (jotakuta)*	'huiputtaa jotakuta; pettää' (Kari tai Virkkunen: s.v. *vetää*)
* *panna päänsä pensaaseen*	'sulkea silmänsä tosiasioilta, välttää vastuuta' (Kari: s.v. *pää* tai Virkkunen: s.v. *panna*)

3.2.2. Sanontojen jaottelu alkuperän mukaan

Olen jakanut ilmaisut alkuperältään suomalaisiin ja kansainvälisiin jo edellä mainittujen Virkkusen ja Sinnemäen toimittamien sanakirjojen perusteella (Virkkunen 1983, Sinnemäki 1982). Kerron lisää kunkin ilmaisun alkuperästä seuraavassa luvussa (luku 3.2.3. s. 24).

Jaottelun yhteydessä on heti syytä huomauttaa, että ilmaisujen jakautuminen kansainvälisiin ja suomalaista alkuperää oleviin ei ole yksiselitteinen. Joissain tapauksissa voi kielellinen asu olla alkuperältään suomalainen, mutta ilmaisun idea voi olla alkuperältään kansainvälinen. Tällainen ilmaisu on esimerkiksi sananparsi *panna tai pistää lusikkansa jonkun soppaan*. Virkkunen

toteaa sen olevan peräisin Aleksis Kiven Seitsemästä veljeksestä (Virkkunen 1983: s.v. *lusikka*). Tämä ilmaisu on muualla maailmassa tunnettu asussa, jonka suora suomalainen käännös on *panna tai pistää nenänsä tai nokkansa joka paikkaan* (vrt. esim. engl. *'to put one's nose into everything'* tai saks. *'die Nase in alles stecken'* (Paczolay 1987: 161)). Olen kuitenkin luokitellut tämänkin sananparren suomalaista alkuperää edustavaksi, koska oletan, että kansainvälisestä asusta poikkeava suomalainen asu voi olla ulkomaalaiselle oppijalle vieras eikä hän näin ollen hahmota sananparren merkitystä oman tai jonkin muun hallitsemansa kielen pohjalta.

Edellä mainitut ongelmat huomioon ottaen olen luokitellut ilmaisut seuraavasti: tehtävässä 1 ovat kohdat 1–4 alkuperältään suomalaisia ja kohdat 5–8 kansainvälisiä, tehtävässä 2 puolestaan suomalaisia ovat kohdat 9–11 ja kansainvälisiä kohdat 12–14 ja tehtävässä 3 suomalaista alkuperää edustavat kohdat 15–17 ja kansainvälisiä ovat kohdat 18–20. Kussakin tehtävässä on siis ensin puolet suomalaisia ilmaisuja ja loput kansainvälisiä. Alkuperä ei näy lomakkeessa millään tavoin, ainoastaan tehtävittäin toistuva järjestys voi antaa vastaajalle vihjeitä alkuperästä, mikäli hän tunnistaa kansainväliset ilmaisut omasta kielestään tutuiksi.

3.2.3. Sanontojen alkuperä

Seuraavaksi kerron lyhyesti jokaisen käyttämäni sanonnan alkuperästä. Ilmaisut ovat esiintymisjärjestyksessä. Selostukset kunkin ilmaisun alkuperästä perustuvat jo edellä mainittuihin Virkkusen toimittamaan Fraasisanakirjaan (Virkkunen 1983) sekä Sinnemäen toimittamaan Lentävien lauseiden sanakirjaan (Sinnemäki 1982). Joissain kohdin Virkkusen ja Sinnemäen antamat selostukset vaikuttavat hieman arveluttavilta, koska uskoisin sanontojen olevan kuitenkin mainittua vanhempia (ks. esim. *panna luu kurkkuun jollekulle* s. 26). Mutta nämä seikat eivät ole tutkimukseni kannalta olennaisia, ainoastaan se seikka, ovatko sanonnat alkuperältään suomalaisia vai kansainvälisiä on tärkeää.

Sanonta *moni kakku päältä kaunis* on peräisin Kalevalasta (33: 77–80). Kullervo käyttää tätä ilmaisua eväsleivästään, jonka sisään Ilmarisen emäntä on leiponut kiven. (Virkkunen: s.v. *kakku* tai Sinnemäki: 284.)

Arkikielinen ilmaisu *olla haavi auki* on sen verran uusi, että sitä ei löytynyt Virkkusen eikä Sinnemäen teoksista. Tämä ilmaisu on arkikielinen sananparsi, jolla ei tiettävästi ole vastineita muissa kielissä. Sana *haavi* on vain pohjoismaissa käytetty sana (vrt. esim. rts. *håv* tai norj. *haav*), joka on johdettu teonsanasta 'nostaa' ja sillä tarkoitetaan juuri sitä, joka nostetaan (Meri 1985: s.v. *haavi*).

Sananlasku *mikä laulaen tulee, se viheltäen menee* lienee ajatuksena hyvinkin tuttu monissa kielissä (esim. engl. *easy come, easy go* tai saks. *Wie empfangen, so gegangen* (Paczolay 1987: 128)). Tämän muista kielistä poikkeavan suomalaisen asun on ottanut käyttöön kuplettimestari J. Alfred Tanner. (Virkkunen: s.v. *laulaa* tai Sinnemäki: 263.)

Suomalaiseksi sananlaskuksi mainitaan myös ilmaisu *auta miestä mäessä, älä mäen alla* (Sinnemäki: 31).

Susi lammasten vaatteissa on monissa kulttuureissa tuttu raamattuperäinen fraasi. Jeesus käyttää kyseistä ilmaisua vuorisaarnassaan (Matt. 7:15). (Sinnemäki: 424 tai Virkkunen: s.v. *susi*.) Tällä sanonnalla on suorat käännösvastineet useissa eri kielissä. Esimerkiksi englanniksi tämä sama fraasi on *a wolf in sheep's clothing* ja saksaksi *es ist ein Wolf in Schafskleidern* (Paczolay 1987: 31–32).

Kuvailmaisu *tanssia jonkun pillin mukaan* on peräisin kreikkalaisen Aisopoksen sadusta. Siinä kalastaja houkuttelee ensin kaloja soittamalla niille huilua, mutta onnistuu pyydystämään kaloja vasta verkolla. Kun kalat sitten hyppelevät kuivalle maalle jouduttuaan, kalastaja moittii niitä siitä, että ne tanssivat nyt, kun kalastaja ei enää soita niille huilua. (Sinnemäki: 437 tai Virkkunen: s.v. *tanssia*.)

Ilmaisu *matti kukkarossa* on Virkkusen (Virkkunen: s.v. *matti*) mukaan kansainvälinen sanonta. Suomeen hän arvelee sen kulkeutuneen Keski-Euroopasta. Esimerkiksi Saksassa 'matin tuleminen' tarkoittaa joko rahojen loppumista tai sitä, että koko mies on lopussa – ja tietysti pahimmassa tapauksessa molempia. Suomessa puolestaan Matti on yleisimpiä sanonta-nimiämme. Tämä selittynee sillä, että meille on muodostunut käsitys, että matti ja 'mies' ovat synonyymeja – sanotaanhan keskiverto suomalaistakin *Matti Meikäläiseksi.*

Sananlasku *ei yksi pääsky kesää tee* juontaa juurensa jo kreikkalaiseen Aisopokseen. Hänen sadussaan kerrotaan nuoresta miehestä, joka myy takkinsa nähtyään pääskysen, mutta joutuukin vielä palelemaan, koska pakkasilmat yllättävät hänet. Sinnemäen mukaan myös Aristoteles käytti tätä sananlaskua teoksessaan. (Sinnemäki: 64 tai Virkkunen: s.v. *kesä.*) Tämä laajalle levinnyt sanonta esiintyy lähes samanlaisena monissa keski- ja pohjoiseurooppalaisissa kielissä (esim. engl. *one swallow does not make a summer*). Se esiintyy joissain kielissä ja kulttuureissa myös hieman eri muodossa *ei yksi pääskynen *kevättä* tee (esim. saks. *Eine Schwalbe macht (noch) keinen Sommer / Frühling* tai viro *Üks pääsuke ei tee (veel) suve / kevadet*) (Paczolay 1987: 68).

Panna luu kurkkuun jollekulle –ilmaus mainitaan Arvo Turtiaisen keksimäksi. Kyseinen ilmaus on mainittu mm. Helsingin Sanomissa vuonna 1946. (Virkkunen: s.v. *luu.*)

Ilmaisu *lankeaa luonnostaan kuin Manulle illallinen* on Virkkusen mukaan peräisin Itä-Suomesta. Sitä on käyttänyt mm. Veikko Huovinen kirjoituksessaan Aamulehteen vuonna 1971. (Virkkunen: s.v. *illallinen.*)

Nostaa kytkintä on melko uusi, slangi-ilmaisu. Virkkunen mainitsee sitä käytetyn vuonna 1971 Margareta Keskitalon teoksessa Liukuhihnaballadi (Virkkunen: s.v. *nostaa*).

Kultainen keskitie (aurea mediocritas) on todella vanha ilmaisu. Sitä ovat käyttäneet jo ajanlaskumme alun aikoihin sekä Horatius että Ovidius. (Sinnemäki: 30 tai Virkkunen: s.v. *kultainen.*)

Myös ilmaisu *pikkulinnut visertävät* on vanha ja kansainvälisesti tunnettu. Se on peräisin jo raamatusta (Saarnaaja 10:20) ja sitä ovat teoksissaan käyttäneet mm. William Shakespeare (Henrik IV:n lopussa *I heard a bird sing*) sekä täällä Suomessa jo Minna Canth (teoksessaan Murtovarkaus 1879). (Virkkunen: s.v. *pikku*.)

Raamattuperäinen on myös ilmaus *erottaa jyvät akanoista* (Matt. 3:12). Suomalaisessa kirjallisuudessa tätä ilmausta on käytetty ainakin 1960-luvun loppupuolelta lähtien. (Virkkunen: s.v. *jyvä*.)

Ilmaisu *kyllä routa porsaan kotiin ajaa* on Sinnemäen (Sinnemäki: 218) mukaan peräisin Hella Wuolijoen näytelmästä Niskavuoren nuori emäntä (1940). Kyseinen sananlasku esiintyy repliikkinä tässä näytelmässä, jossa sekä isäntä että emäntä juoksevat vuorotellen kotoa pois katkeroituneena, mutta palaavat kumpikin myöhemmin ja sopeutuvat elämään yhdessä.

Puhaltaa yhteen hiileen on peräisin kansanedustaja Pauli Räsäsen kommentista vuodelta 1967, jossa hän toivoo eri tahoilta yhteistoimintaa Vietnamin sodan lopettamiseksi (Virkkunen: s.v. *hiili*).

Panna lusikkansa jonkun soppaan esiintyy ensimmäistä kertaa runsaasti idiomeja kieleemme antaneen Aleksis Kiven teoksessa Seitsemän veljestä. Siinä veljekset puhuvat Venlan kosinnasta ja siitä syntyvästä sopasta, josta Lauri haluaa sanoutua heti irti. (Virkkunen: s.v. *lusikka*.)

Sananparsi *ei näe metsää puilta* periytyy jo vanhasta Roomasta Ovidiukselta (Virkkunen: s.v. *metsä*).

Sanonta *vetää nenästä jotakuta* on tunnettu monissa kielissä (esim. saks. *Einen an der Nasse (herum)führen* tai engl. *to lead one by the nose* (Paczolay 1987: 160)). Tämä ilmaisu on peräisin yleisestä tavasta kuljettaa nautaeläimiä niiden turpaan kiinnitetystä renkaasta. (Virkkunen: s.v. *vetää*.)

Panna päänsä pensaaseen -ilmausta on käyttänyt jo Plinus (k. 79 eKr.). Tällä ilmaisulla viitataan strutsin käyttäytymiseen, miten sillä on tapana vaaran uhatessa panna päänsä pensaaseen (tai hiekkaan) piiloon. Suomessa tällä sanonnalla on viitattu myös jäniksen käyttäytymiseen. (Sinnemäki: 344 tai Virkkunen: s.v. *panna.*)

Lisää sanontojen alkuperästä ja sen vaikutuksesta niiden ymmärtämiseen löytyy luvuista 4.3. (s. 36) ja 4.4. (s. 38).

3.3. Informantit

Tekemääni lomakekyselyyn vastasi kaikkiaan 66 ulkomaalaista suomen kielen opiskelijaa. Käsittelen heitä tutkimuksessani yhtenä joukkona, koska vaihtelevien taustojensa vuoksi vastaajia oli mahdotonta jaotella mihinkään selkeisiin pienempiin ryhmiin.

Suoritin lomakekyselyjä eri ryhmille vuosina 1995–1996. Kaikki vastaajat olivat jonkin suomen kielen jatkokurssin opiskelijoita, sillä kuvailmaisujen merkitysten ymmärtäminen vaatii mielestäni jonkinlaiset perustiedot kielestä. Alkeiskursseilla, joilla vasta opetellaan yksittäisten sanojen sanakirjamerkityksiä, olisi mahdotonta suorittaa tällaista kyselyä, jossa täytyy ymmärtää sellaisten ilmausten merkityksiä, joita ei pysty johtamaan yksittäisten sanojen merkitysten perusteella.

Suoritin kyselyni Jyväskylän yliopiston ja Jyväskylän työväenopiston järjestämillä kursseilla. Vastaajajoukko oli jo jokaisessa ryhmässäkin erittäin kirjava. Osa vastaajista oli oppinut suomen kielen alkeet jollakin edeltävällä kurssilla, osalle tämä jatkokurssi oli ensimmäinen suomen kielen kurssi – he olivat siis oppineet kieltä ilman opetusta. Kaikkiaan opintojen vaihteluväliksi tutkittavilla informanteilla tuli peräti kymmenen vuotta. Osa ei siis ollut opiskellut aiemmin lainkaan, osa oli käynyt erilaisia kursseja jo kymmenen vuoden ajan.

Joillekin vastaajista kuvailmaisut olivat jo ennestään tuttuja jopa niin, että he vastasivat avoimiin kysymyksiin (tehtävät 2 ja 3) toisella kuvailmaisulla. Toisille vastaajille tekemäni

lomakekin tuntui puolestaan olevan liian vaikea ymmärtää. Vastaajien antamat oikeat ratkaisut jakautuivat siten, että huonoimmat saivat tulokseksi 2 oikeaa vastausta ja paras tiesi kaikki oikeat vastaukset.

Myös vastaajien äidinkielijakauma oli kirjava. Tutkimukseni aineistoon sisältyy kaikkiaan eri äidinkieliä yhteensä 20 kappaletta. Luettelen seuraavaksi kaikki äidinkielet lukumäärän mukaisessa järjestyksessä aloittaen lukumäärältään suurimmasta. Äidinkielen perään olen laittanut tarkan luvun vastaajien määrästä ja sulkuihin prosenttiluvun kokonaisvastaajien määrästä. Tekemäni luettelo perustuu vastaajien antamiin tietoihin.

Taulukko 1. Vastaajien äidinkielet.

- venäjä	28 kappaletta	(42,4%)
- saksa	6 kpl	(9,1%)
- unkari	4 kpl	(6,1%)
- viro	3 kpl	(4,5%)
- latvia	3 kpl	
- ruotsi	3 kpl	
- japani	2 kpl	(3,0%)
- ranska	2 kpl	
- myanmar	2 kpl	
- bosnia	2 kpl	
- kurdi	2 kpl	
- tanska	1 kpl	(1,5%)
- hollanti	1 kpl	
- turkki	1 kpl	
- englanti	1 kpl	
- islanti	1 kpl	
- mari	1 kpl	
- arabia	1 kpl	
- italia	1 kpl	
- norja	1 kpl	

Kuten taulukosta käy ilmi, oli venäjää äidinkielenään puhuvien osuus melko suuri. Toisaalta se kuvastaa suomen kielen kursseille osallistuvien henkilöiden äidinkieltä melko hyvin.

Vastaajien ikä vaihteli 19 ja 64 vuoden välillä, joten siinäkin oli melko suurta hajontaa. Olen jaotellut vastaajat iän perusteella neljään ryhmään, jotka ovat: 19–30-vuotiaat, 31–40-vuotiaat,

41–50-vuotiaat sekä 51–64-vuotiaat. Eniten vastaajia sijoittui ensimmäiseen ryhmään (19–30-vuotiaat). Tämän ikäisiä vastaajia oli peräti 41 kappaletta eli 62,1% kaikista vastaajista. Toiseksi eniten oli 31–40-vuotiaita vastaajia, joita oli 11 kappaletta (16,7%). 41–50-vuotiaita vastaajia oli 7 kappaletta (10,6 %) ja 51–64-vuotiaita vastaajia vain 5 kappaletta (7,6%). Kaksi vastaajaa oli jostain syystä jättänyt ikänsä mainitsematta.

Myös sukupuolijakauma oli hieman epätasapainoinen: miehiä vastaajista oli 23 kappaletta (34,8%), kun taas naisia oli lähes kaksi kertaa enemmän eli 43 kappaletta (65,2%).

Palaan vielä informantteihin ja heidän taustatietoihinsa sekä mahdollisesti niistä esiin nousseisiin, ymmärtämiseen vaikuttaneisiin seikkoihin tulosten yhteydessä luvussa 4.6. (s. 54).

4. Tulokset

4.1. Yleiset tulokset

Tutkimukseni aineisto on kaikkiaan 1 320 vastausta. Vastaukset jakautuvat tehtävittäin siten, että tehtävässä 1 on yhteensä 528 vastausta ja tehtävissä 2 ja 3 on kummassakin 396 vastausta. Olen laskenut jokaisesta täytetystä lomakkeesta oikeat, väärät ja tyhjäksi jätetyt vastaukset. Vastausten jakautuminen oikeisiin, vääriin ja tyhjiin näkyy kuviosta 1.

Kuvio 1. Koko aineiston vastausten jakautuminen oikeisiin, vääriin ja tyhjiin.

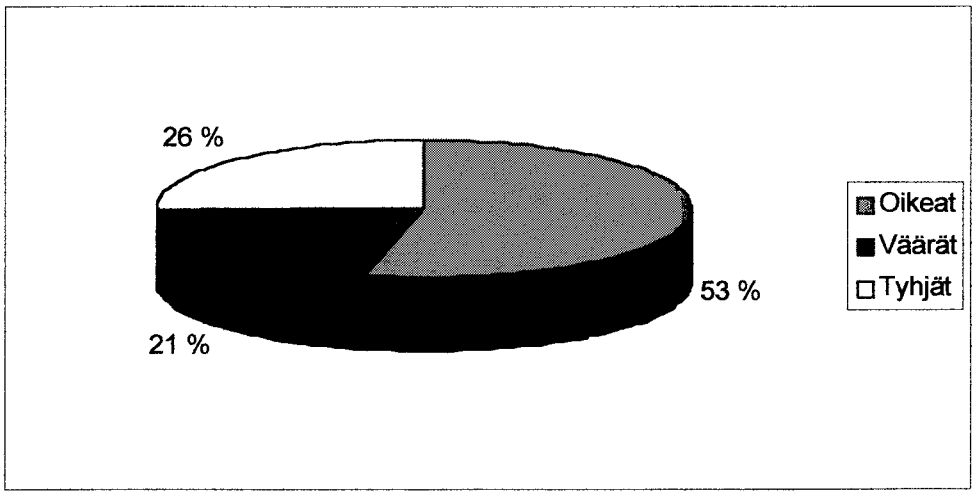

Oikeita vastauksia oli kaikkiaan 707 kappaletta (53,6%), vääriä vastauksia oli yhteensä 276 kappaletta (20,9%) ja tyhjiä vastauksia löytyi 337 kappaletta (25,5%). Oikeita vastauksia oli siis yli puolet vastauksista ja vääriä ja tyhjiä vastauksia kertyi lähes saman verran. Koko aineiston keskiarvoiksi tuli 10,7 oikeiden vastausten osalta, väärien vastausten osalta 4,2 ja tyhjien osalta 5,1.

Ratkaisultaan epäselviä tapauksia oli melko paljon, noin 30 kappaletta ja yhtä lukuun ottamatta ne liittyivät tehtävään 3. Näiden tapausten kohdalla olen pyrkinyt ratkaisemaan vastauksen joko oikeaksi tai vääräksi sen mukaan, miten kuvailmaisun ydin, sen idea tai ajatus on ymmärretty. Toisin sanoen kirjoitusvirheet ja joissakin tapauksissa jopa väärät sanavalinnat eivät ole vaikuttaneet siihen, olenko tulkinnut vastauksen oikeaksi vai vääräksi. Esimerkiksi sananparsi *panna lusikkansa jonkun soppaan* oli eräässä lomakkeessa tulkittu ilmaisulla 'keskeytyä jonkun asioihin'. Kyseisen sananparren sanakirjamerkityshän kuuluu 'puuttua tai sekaantua johonkin tai jonkun asioihin' (esim. Kari 1993: s.v. *lusikka*). Mielestäni vastaaja on ymmärtänyt sananparren merkityksen oikein, mutta on valinnut vastaukseensa väärän verbin (*keskeytyä*). Toisessa esimerkissä puolestaan vastaaja ei ole mielestäni ymmärtänyt ilmaisun merkitystä, koska hän on tulkinnut saman sananparren yksinkertaisesti verbillä "häiritä".

Oikeita vastauksia oli siis kaikkiaan 707 kappaletta. Ne jakautuivat tehtävittäin siten, että tehtävässä 1 oikeita vastauksia oli 377 kappaletta (71,4%), tehtävässä 2 niitä oli yhteensä 188 kappaletta (47,5%) ja tehtävässä 3 oikeita vastauksia oli 142 kappaletta (35,9%). Oikeiden vastausten jakautuminen tehtävittäin näkyy kuviosta 2.

Kuvio 2. Oikeiden ratkaisujen jakautuminen tehtävittäin.

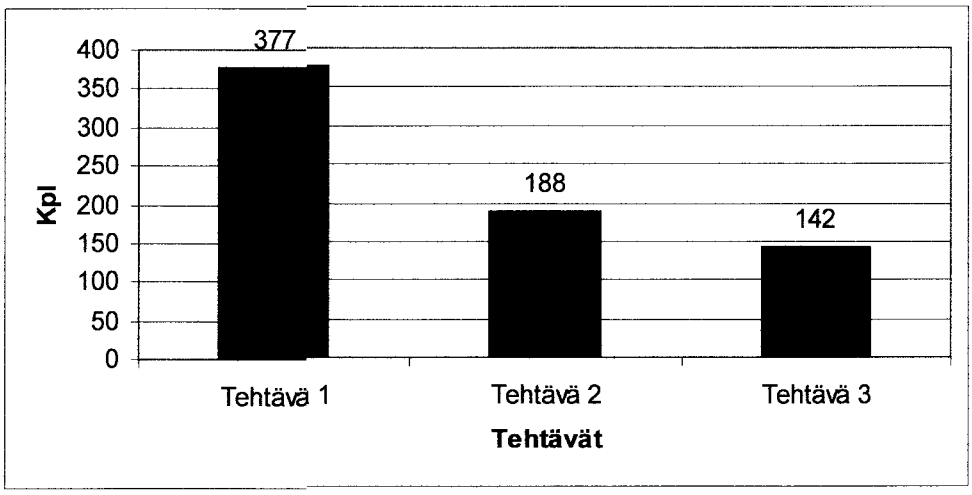

Tehtävä 1 sujui siis useimmilta vastaajilta hyvin, koska oikeita vastauksia löytyi huomattavasti enemmän kuin vääriä. Tehtävästä 1 löytyi peräti 17 vastaajaa, joilla oli kaikki kahdeksan kohtaa oikein (= 25,8% vastaajista). Kaikki tehtävän 1 monivalintatehtävät oli ratkaissut väärin kaksi vastaajaa (= 3% vastaajista). Vastaajien keskiarvoksi oikeiden ratkaisujen osalta muodostui 5,7. Sen yläpuolelle pääsi 42 vastaajaa ja alapuolelle jäi 24 vastaajaa.

Tehtävässä 2 oikeat ja väärät/tyhjät vastaukset jakautuivat melko tasan – vääriä tai tyhjiä vastauksia löytyi jo hieman oikeita vastauksia enemmän. Kaksi vastaajaa oli osannut ratkaista kaikki tehtävän 2 kysymykset oikein (= 3% vastaajista). Kaikki tehtävän 2 kohdat oli ratkaissut väärin (tai jättänyt tyhjäksi) peräti 11 vastaajaa (= 16,7% vastaajista). Oikeiden vastausten keskiarvoksi tuli siis 2,8. Keskiarvon ylittäjiä oli 39 kappaletta ja sen alapuolelle jäi 27 vastaajaa.

Tehtävässä 3 vääriä ja tyhjiä vastauksia löytyi jo huomattavasti enemmän kuin oikeita vastauksia. Kaikki tämän tehtävän kohdat oli ratkaissut oikein vain 2 vastaajaa (= 3% vastaajista). Toisaalta kaikki kohdat olivat menneet väärin tai jääneet tyhjiksi vain 13 vastaajalla (=19,7% vastaajista; vrt. tehtävään 2, jossa kaikki kohdat olivat väärin tai tyhjiä 11 vastaajalla). Keskiarvoksi oikeissa vastauksissa tuli 2,2. Sen yläpuolelle ylsi 26 vastaajaa, kun taas alapuolelle jäi 40 vastaajaa.

Vääriä vastauksia oli kaikkiaan 276 kappaletta (20,9%). Tehtävässä 1 vääriä ratkaisuja oli kaikkiaan 113 kappaletta (21,4%), tehtävästä 2 vääriä ratkaisuja kertyi yhteensä 75 kappaletta (18,9%) ja tehtävässä 3 vääriä vastauksia oli 88 kappaletta (22,2%). Väärien ratkaisujen jakautuminen tehtävittäin näkyy kuviosta 3.

Kuvio 3. Väärien ratkaisujen jakautuminen tehtävittäin.

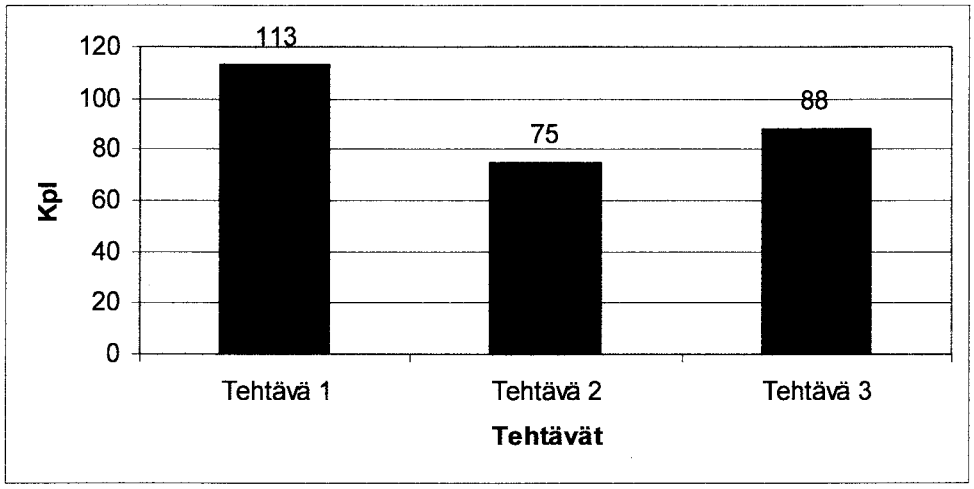

Tyhjiksi jätettyjä vastauksia löytyi kaikkiaan 337 kappaletta (25,5%). Tehtävittäin tyhjät vastaukset jakautuivat siten, että tehtävässä 1 niitä oli 38 kappaletta (7,2%), tehtävässä 2 puolestaan tyhjäksi oli jätetty 133 vastausta (33,6%) ja tehtävästä 3 niitä löytyi 166 kappaletta (41,9%). Tyhjien vastausten jakautuminen tehtävittäin näkyy kuviosta 4.

Kuvio 4. Tyhjien ratkaisujen jakautuminen tehtävittäin.

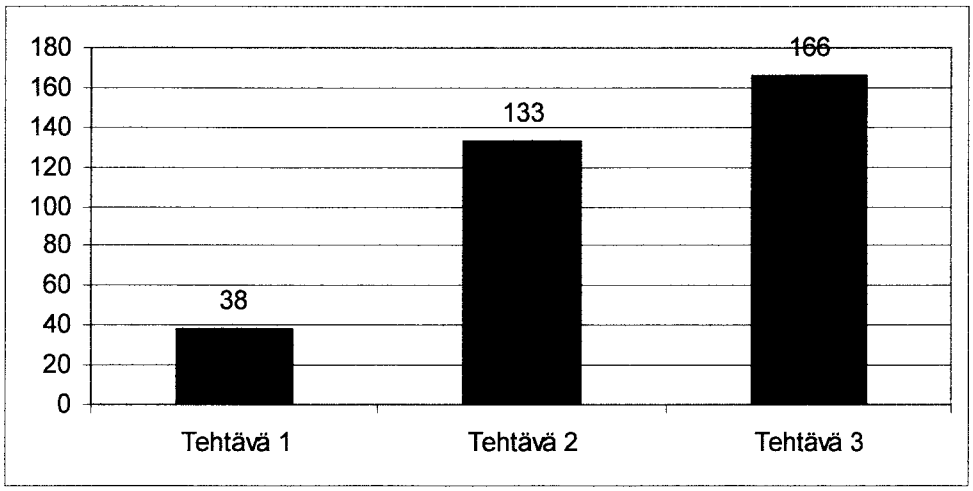

4.2. Tehtävätyypit

Kuviosta 5 näkyy kokoavasti jo edelläkin luetellut vastausten jakautumiset tehtävittäin oikeisiin, vääriin ja tyhjiin.

Kuvio 5. Vastausten jakautuminen tehtävittäin oikeisiin, vääriin ja tyhjiin.

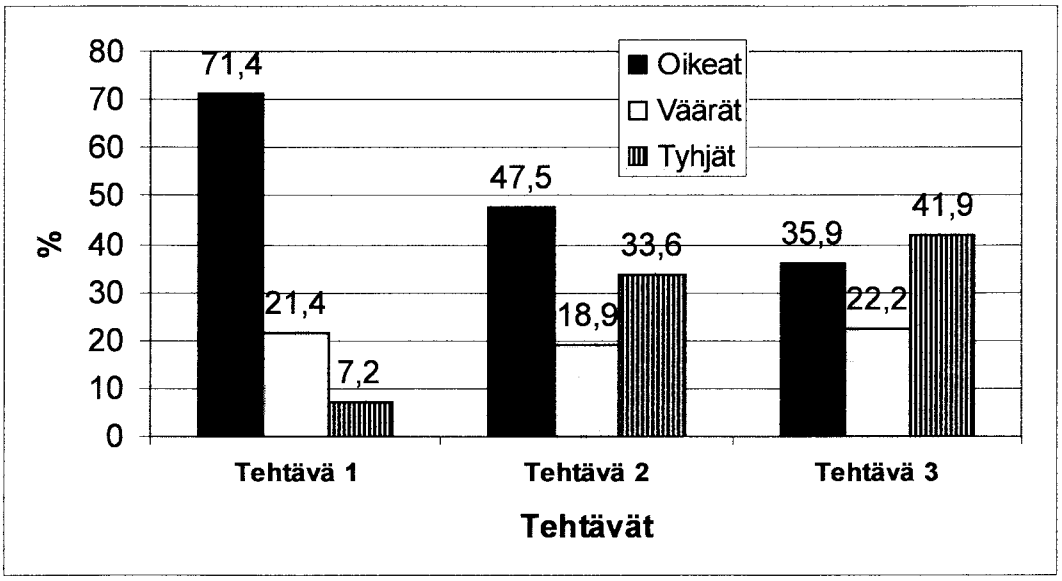

Kuten kuviostakin voi havaita, oikeiden ratkaisujen osuus vähenee tehtävittäin siten, että tehtävässä 1 on eniten oikeita vastauksia ja tehtävässä 3 niitä on vähiten. Tulokset näyttävät siis todistavan sen etukäteen esittämäni oletuksen, että tehtävän 1 monivalintatehtävät ovat helpoimpia suorittaa ja avoimista kysymyksistä helpommiksi osoittautuivat tehtävän 2 kysymykset, joissa kuvailmaisu on sijoitettu kontekstiin. Niinpä tehtävän 3 avoimet kysymykset ilman kontekstia näyttäisivät todellakin olevan vaikeimpia ymmärtää.

Monivalintatehtävät ovat vastaajille helppoja luultavasti siksi, että niissä ei tarvitse itse tuottaa oikeaa vastausta verbaalisesti. Oikea vastaus on helpompi hahmottaa valmiista vaihtoehdosta kuin jos sen joutuu muotoilemaan itse. Oikean vaihtoehdon pystyy myös arvaamaan valmiiksi annetuista vaihtoehdoista. Avoimissa kysymyksissä vastaajille tuntui sen sijaan tuottaneen vaikeuksia juuri vastausten muotoileminen. Joissakin lomakkeissa oli jopa seuraavanlaisia kommentteja: "Tiedän mitä tämä tarkoittaa, mutta en osaa sanoa sitä suomeksi." Toisaalta edes

kontekstin antaminen avoimissa kysymyksissä näyttää helpottaneen jonkin verran kuvailmaisun ymmärtämistä. Kuvailmaisun sijoittaminen pieneenkin lauseyhteyteen näyttäisi siis antavan sen verran lisäinformaatiota, että kuvailmaisu on helpompi ymmärtää kuin jos se olisi ilman kontekstia.

Väärien ratkaisujen kohdalla jakautuminen tehtävittäin ei ole yhtä selkeästi tulkittavissa kuin oikeiden vastausten kohdalla. Eniten vääriä vastauksia löytyi tehtävästä 3, toiseksi eniten yllättäen tehtävästä 1 ja vähiten vääriä vastauksia oli tehtävässä 2. Toisaalta väärät ratkaisut jakautuvat eri tehtävissä melko tasaisesti – prosentuaalinen vaihteluväli oli maksimissaan 3,3 prosenttiyksikköä. Se seikka, että tehtävässä 1 olikin prosentuaalisesti enemmän vääriä vastauksia kuin tehtävässä 2 johtunee siitä, että tehtävässä 1 on vastaajien ollut helpompi "arvata" väärin kuin esimerkiksi jättää kyseinen kohta tyhjäksi. Sen sijaan tehtävässä 2 lienee ollut helpompi jättää kyseinen kohta tyhjäksi kuin yrittää arvata jokin merkitys ja vielä muotoilla se ymmärrettävään asuun suomeksi.

Tyhjien ratkaisujen osuus puolestaan kasvaa selvästi tehtävittäin. Tehtävässä 1 oli hyvin vähän tyhjäksi jätettyjä kohtia, kun taas tehtävissä 2 ja 3 niitä oli moninkertainen määrä. Tämäkin tulos tukee mielestäni sitä oletusta, että tehtävät ovat vaikeusjärjestyksessä helpoimmasta monivalintatehtävästä alkaen.

Lopuksi olen koonnut kaikki edellä luetellut tulokset taulukoksi, josta näkyy oikeiden, väärien ja tyhjien vastausten lukumäärät sekä prosentit tehtävittäin.

Taulukko 2. Aineiston jakautuminen tehtävittäin oikeisiin, vääriin ja tyhjiin.

Tehtävä	oikeat		väärät		tyhjät		kaikki	
	kpl	%	kpl	%	kpl	%	kpl	%
1	377	71,4	113	21,4	38	7,2	528	100
2	188	47,5	75	18,9	133	33,6	396	100
3	142	35,9	88	22,2	166	41,9	396	100
yht.	707	53,6	276	20,9	337	25,5	1320	100

4.3. Sanontojen alkuperän vaikutus ymmärtämiseen

Olen edellä luetellut oikeiden vastausten jakautumisen tehtävittäin (s. 30). Oikeita vastauksia oli siis yhteensä 707 kappaletta ja ne jakautuivat tehtävittäin siten, että tehtävässä 1 oikeita vastauksia oli 377 kappaletta, tehtävässä 2 niitä oli 188 kappaletta ja tehtävässä 3 yhteensä 142 kappaletta. Seuraava kuvio esittää oikeiden vastausten jakautumista alkuperän mukaan eri tehtävissä.

Kuvio 6. Oikeiden vastausten jakautuminen alkuperän mukaan eri tehtävissä.

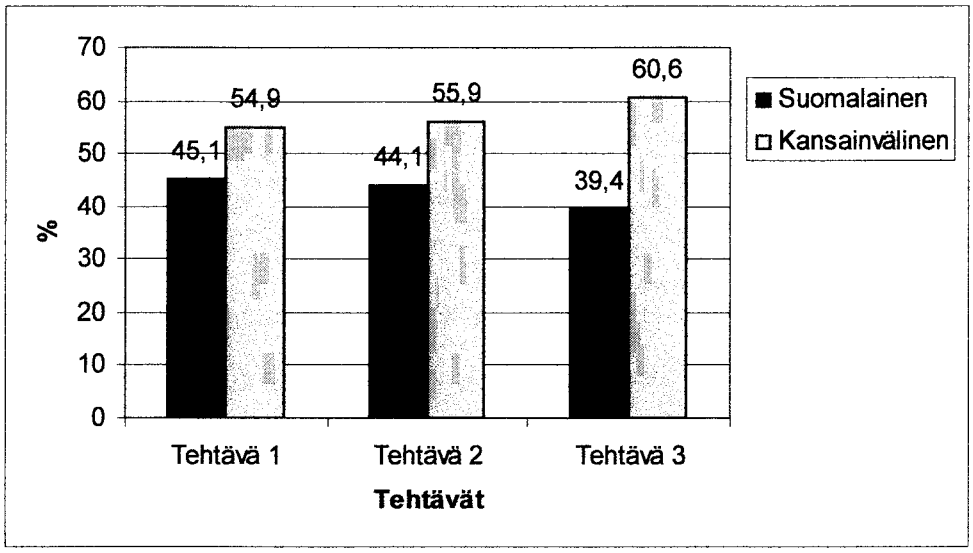

Tehtävässä 1 oikeista vastauksista alkuperältään suomalaisia oli 170 kappaletta (45,1%) ja alkuperältään kansainvälisiä oli 207 kappaletta (54,9%).

Tehtävässä 2 oli suomalaista alkuperää olevia oikeita ratkaisuja 83 kappaletta (44,1%) ja kansainvälistä alkuperää olevia 105 kappaletta (55,9%).

Kolmannessa tehtävässä oli puolestaan oikeista ratkaisuista 56 kappaletta (39,4%) suomalaista alkuperää ja 86 kappaletta (60,6%) kansainvälistä alkuperää olevia kuvailmaisuja.

Yhteensä kaikista oikeista ratkaisuista oli suomalaista alkuperää 309 kappaletta (43,7%) ja kansainvälisiä 398 kappaletta (56,3%).

Kuten tuloksista näkyy, on kaikissa tehtävissä kansainvälistä alkuperää olevat kuvailmaisut ymmärretty hieman paremmin kuin suomalaista alkuperää olevat ilmaisut. Tämä tulos vahvistaa sen oletuksen, että kansainvälistä alkuperää olevat kuvailmaisut on helpompi ymmärtää myös suomen kielellä kuin täysin suomalaista alkuperää olevat ilmaisut.

Myös väärien ja tyhjien vastausten tarkastelu alkuperän mukaan tukee osittain edellä esitettyä lopputulosta. Tehtävässä 1 väärät vastaukset (yhteensä 113 kappaletta) jakautuivat siten, että alkuperältään suomalaisia niistä oli 77 kappaletta (68,1%) ja kansainvälisiä 36 kappaletta (31,9%). Eli väärin ratkaistuista sanonnoista huomattava osa oli suomalaista alkuperää, kun taas kansainvälisiä sanontoja oli ratkaistu harvemmin väärin. Tyhjistä (yhteensä 38 kpl) puolestaan suomalaista alkuperää olleita sanontoja löytyi 17 kappaletta (44,7%) ja kansainvälistä alkuperää olevia löytyi 21 kappaletta (55,3%).

Tehtävässä 2 väärät vastaukset jakaantuvat samoin siten, että suomalaista alkuperää olevat sanonnat on useammin ratkaistu väärin kuin kansainvälistä alkuperää olevat. Vääristä vastauksista (yht.75 kpl) suomalaisia oli 44 kappaletta (58,7%) ja kansainvälisiä 31 kappaletta (41,3%). Tyhjät (yht. 133 kpl) jakautuivat 71 suomalaiseen (53,4%) ja 62 kansainväliseen (46,6%) sanontaan.

Viimeisessä tehtävässä (tehtävä 3) kansainvälistä alkuperää olevia vääriä vastauksia on 2 kappaletta enemmän kuin suomalaista alkuperää olevia. Toisaalta tässä tehtävässä suomalaista alkuperää olevia sanontoja on jätetty todella runsaasti tyhjäksi. Vääristä vastauksista (88 kpl) suomalaisia oli 43 kappaletta (48,9%) ja kansainvälisiä oli 45 kappaletta (51,1%). Tyhjäksi jätettyjä suomalaisia sanontoja oli peräti 99 kappaletta (59,6%) ja kansainvälisiä sanontoja oli 67 kappaletta (40,4%).

Olen lopuksi koonnut sanontojen alkuperään liittyvät tulokset taulukkoon 3. Siitä näkyy oikeiden, väärien ja tyhjien vastausten osuus tehtävittäin ja alkuperän mukaan.

Taulukko 3. Aineiston jakautuminen oikeisiin, vääriin ja tyhjiin alkuperänsä mukaan.

Tehtävä		oikeat		väärät		tyhjä		kaikki	
		kpl	%	kpl	%	kpl	%	kpl	%
1	sml	170	64,4	77	29,2	17	6,4	264	100
	kv	207	78,4	36	13,6	21	8,0	264	100
2	sml	83	41,9	44	22,2	71	35,9	198	100
	kv	105	53,0	31	15,7	62	31,3	198	100
3	sml	56	28,3	43	21,7	99	50,0	198	100
	kv	86	43,4	45	22,7	67	33,8	198	100

4.4. Sanonnat vaikeusjärjestyksessä ja niiden ymmärtämiseen vaikuttaneita seikkoja

Luettelen seuraavaksi kaikki lomakkeessa mukana olevat sanonnat tulosten mukaisessa vaikeusjärjestyksessä vaikeimmasta aloittaen. Olen laittanut kunkin sanonnan yhteyteen myös tiedot siitä, missä tehtävässä kyseinen sanonta esiintyi ja monentenako kohtana se on kyseisessä tehtävässä (esimerkiksi tehtävän 2 kohta 3 on merkitty teht. 2/3). Samalla olen hieman pohtinut joidenkin sanontojen kohdalla, mikä on mahtanut vaikuttaa niiden ymmärtämiseen. Mukana on myös suoria lainauksia vastaajien antamista vastauksista. Olen joiltain osin muuttanut niitä oikeakielisemmäksi ymmärtämisen helpottamiseksi, mutta olen kuitenkin yrittänyt välttää sanojen tms. muuttamista (esimerkiksi kun alkuperäisessä vastauksessa lukee ”kiusat toiset”, olen muuttanut sen tekstissä asuun ”kiusata toisia”).

Koko testin vaikeimmaksi ilmaisuksi osoittautui *kyllä routa porsaan kotiin ajaa* (teht. 3/1). Sen oli ymmärtänyt oikein vain 9 vastaajaa (= 13,6% vastaajista). Tämä kohta oli jätetty myös

useimmiten tyhjäksi (43 tyhjää vastausta). Sanonnan ymmärtämiseen lienee vaikuttanut sekä tehtävätyyppi että sanonnan alkuperä. Kyseessähän on avoin kysymys, johon vastaajan on itse muotoiltava vastaus. Kyseinen ilmaisu on siis suomalaista alkuperää ja siihen sisältyy yksi vaikeasti ymmärrettävä sana: *routa*. Se tuntui olevan monelle sekä sanana että varmasti myös ilmiönä outo ja vieras. Kyselytilanteessa selitin *routa*-sanan merkityksen, mutta suuri osa vastaajista ei siltikään tuntunut ymmärtävän sen merkitystä. Tämän sanan ymmärtäminen tuntuukin riippuvan vastaajan kulttuurista. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki tähän ilmaisuun oikein vastanneet olivat nimittäin kotoisin alueilta, joissa routa kuuluu jokapäiväiseen elämään talvisin. Oikein vastanneista viisi tuli Venäjältä, yksi Latviasta, yksi Norjasta ja yksi Virosta. Poikkeuksena joukossa oli yksi vastaaja, jonka äidinkieli oli myanmar (ent. burma). Hän on luultavasti oppinut tai kuullut tämän ilmaisun merkityksen, koska hän merkitsi kyseisen ilmaisun 'tutuksi'.

Toiseksi vaikein ilmaisu koko lomakkeessa oli *jokin lankeaa luonnostaan kuin Manulle illallinen* (teht. 2/2). Sen oli ymmärtänyt oikein 16 vastaajaa (24,2%). Tämä sanonta jäi myös usein tyhjäksi (41 kpl). Jälleen sanonnan ymmärtämiseen on uskoakseni vaikuttanut sekä tehtävätyyppi että kyseisen sanonnan alkuperä. Tämä sanonta on nimittäin alkuperältään hyvin suomalainen, eikä samanasuisia vastineita löydy muista kielistä. Myös verbi 'langeta' on levikiltään suppeahko – sille ei löydy etymologisia sukulaisia itämerensuomalaisten kielten ulkopuolelta (Hakulinen 1969: s.v. *langeta*). Usein vastaajat kysyivätkin tämän verbin merkitystä, mutta en paljastanut sitä ennen testiä, koska se olisi mielestäni auttanut liikaa myös itse ilmaisun ymmärtämisessä.

Kolmanneksi vaikeimpaan ilmaisuun *puhaltaa yhteen tai yhteiseen hiileen* (teht. 3/2) löytyi 22 vastaajalta (33,3%) oikea vastaus. Tämäkin kohta oli jätetty vielä usein tyhjäksikin (30 tyhjää). Tämä sanonta on edelleen alkuperältään suomalainen ja luultavasti siksi oikein vastanneita on vielä melko vähän. Kyseisen ilmaisun ongelmakohdiksi muodostuivat sanat *hiili* ja *puhaltaa*. *Hiili*-sana tuntui olevan usein vieras, eikä sen selittäminen ('palamisjäte') auttanut kyseisen ilmaisun ymmärtämisessä. Lisäksi *puhaltaa*-verbi oli sotkettu todella usein *puhua*-verbiin, jolloin avoimeen kysymykseen muotoilluissa vastauksissa kerrottiin sanonnan tarkoittavan

esimerkiksi ”puhumista yksin” tai ”puhumista niin kauan, että toinen tulee hiljaiseksi” ja niin edelleen.

Seuraavaksi vaikein ilmaisu oli *panna luu kurkkuun jollekin* (teht. 2/1). Sen oli ratkaissut oikein 25 vastaajaa (37,9%). Tästä ilmaisusta löytyi kaikkein eniten vääriä vastauksia (29 kappaletta). Paitsi tehtävätyyppi ja suomalainen alkuperä, on tämän ilmaisun ymmärtämiseen vaikuttanut luultavasti myös se, että monet vastaajat ovat kenties tunnistaneet sanan *luu* ja käsitelleet sitä vastauksissaan melko konkreettisesti. Ilmeisesti johonkin niin tuttuun asiaan kuin ruokaan liittyvät asiat (*luu* ja katso seuraavassa sana *soppa*) on vaikea sovittaa abstraktiin yhteyteen. Vastaukset olivat usein liian konkreettisia, kuten esimerkiksi ”tehdä Ristolle jotain pahaa”, ”laittaa Ristolle jotakin tielle” tai ”kiusata toisia” tai jopa niinkin konkreettista kuin ”Risto sai luun suuhunsa (ehkä R. on koira?)”.

Saman verran oikeita vastauksia (25 kpl) löytyi myös ilmaisuista *panna lusikkansa jonkun soppaan* (teht.3/3) sekä *panna päänsä pensaaseen* (teht. 3/6). Näissä ilmaisuissa oli edellistä huomattavasti vähemmän vääriä vastauksia, mutta taas melko paljon tyhjäksi jätettyjä ratkaisuja (*panna lusikkansa jonkun soppaan* -ilmaisun oli ymmärtänyt väärin 15 vastaajaa ja 26 oli jättänyt sen tyhjäksi, ja *panna päänsä pensaaseen* -ilmaukseen tuli 10 väärää vastausta ja peräti 31 tyhjää vastausta).

Sananparrella *panna lusikkansa jonkun soppaan* on eriasuisia vastineita muissa kielissä (ks. edellä s. 24), mutta tämä asu on alkuperältään suomalainen. *Soppa*-sana oli vastaajien mielestä usein uusi, joten korvasin sen synonyymillä *keitto*. Silti ilmaisun merkitys jäi usein epäselväksi. Kuten jo edellä mainitsin, oli tähänkin sanontaan suhtauduttu usein liian konkreettisesti.

Panna päänsä pensaaseen oli koko testin vaikein kansainvälistä alkuperää oleva ilmaisu. Tämän ilmaisun kohdalla on tuloksiin voinut vaikuttaa myös se, että kyseinen sanonta oli koko lomakkeen viimeinen kohta, jolloin vastaajat ovat saattaneet olla jo hieman väsyneitä vastausten muotoilemiseen. Se selittäisi ainakin runsaat tältä osin tyhjäksi jätetyt lomakkeet. *Panna päänsä pensaaseen* -ilmaisulla on paitsi aivan samanasuinen vastine useissa kielissä myös hieman eriasuinen vastine: *panna tai haudata päänsä hiekkaan* (esimerkiksi englannissa on ilmaisu

bury one's head in the sand). Tämä ero on osaltaan voinut vaikuttaa siihen, että suomenkielistä asua ei ole ymmärretty. Tässä kohdassa oli usealla vastaajalla viittauksia strutsiin ja sen käytökseen tyyliin "strutsin politiikka" tai "tehdä niin kuin strutsi kun se pelkää". Olen hyväksynyt nämäkin vastaukset oikeiksi, koska tällä ilmaisulla on muualla tapana viitata juuri strutsin käyttäytymiseen (ks. sanontojen alkuperän yhteydessä antamaani selitykseen s. 28).

Viidenneksi eniten tyhjiä (29 kpl) kertyi ilmaisulle *erottaa jyvät akanoista* (teht. 2/6). Sen oli ratkaissut oikein 26 vastaajaa (39,4%). Tämä raamatusta hyvinkin tuttu ilmaisu on saattanut jäädä ymmärtämättä (jätetty tyhjäksi) siksi, että sanat *jyvä* ja *akana* eivät ole kovin yleisiä sanoja. Niinpä koko ilmaisu on saattanut jäädä vieraan tuntuiseksi ja se on jätetty tyhjäksi.

Seuraavaksi vaikein ilmaisu oli *vetää nenästä jotakuta* (teht. 3/5). Siihen vastasi oikein 29 vastaajaa (43,9%). Tähän ilmaisuun tuli kolmanneksi eniten vääriä vastauksia (20 kpl). Tämä kansainvälistä alkuperää oleva sanonta on innostanut vastaamaan väärin vaikkapa kenties siksi, että siihen sisältyvät sanat ovat olleet vastaajille melko tuttuja. Tämän sanonnan kohdalle olikin jätetty vähiten tyhjiä tehtävässä 3. Väärät vastaukset vaihtelevat sekä aihepiiriltään että sisällöltään valtavasti. Prototyyppistä väärää vastausta oli tästä kohdasta mahdoton löytää, sillä vastausvaihtoehtoja tuntui olevan lähes yhtä paljon kuin väärin vastanneitakin. Väärät vastaukset vaihtelivat hyvin konkreettisesta (esim. "joku niistää nenää ja se ohjaa pikku poikaa") melko abstraktiin (esim. "et huolehdi mitä kaikki muut sanovat, teet vain niin kuin haluat tehdä itse").

Viimeinen ilmaisu, jossa oikeita ratkaisuja on vähemmän kuin vääriä ja tyhjiä yhteensä on *joku ei näe metsää puilta* (teht.3/4). Siihen tiesi oikean vastauksen 32 vastaajaa (48,5%). Tämän ilmaisun oli jättänyt tyhjäksi 19 vastaajaa. Kyseinen ilmaisu oli helpoin kohta tehtävässä 3, joten tehtävätyyppi ei ehkä ole vaikuttanut tässä tapauksessa kovin paljoa. Tällä sanonnalla on sanatarkat vastineet mm. englannissa (*you cannot see the wood for the trees*) ja saksassa (*Vor lauter Bäumen den Wald nicht sehen*) (Paczolay 1987: 65). Sanonnan alkuperä ja laaja levinneisyys ovat luultavasti auttaneet sen ymmärtämisessä.

35 oikeaa vastausta (53%) saivat ilmaukset *olla haavi auki* (teht.1/2) ja *pikkulinnut visertävät* (teht. 2/5). Näiden ilmausten tulokset poikkeavat toisistaan siinä, että ensin mainittu sai peräti 27 väärää vastausta (tyhjiä siis vain 4 kappaletta) kun taas toisena mainittuun ilmaisuun tuli vain 8 väärää vastausta (kun taas tyhjiä oli peräti 23 kappaletta).

Olla haavi auki -ilmaukseen jätettyjen tyhjien vastausten vähäinen määrä selittynee tehtävätyypin vaikutuksella. Kuten muissakin tehtävän 1 sanonnoissa on tämänkin sanonnan kohdalla ollut helppoa arvata vääräkin vastaus valmiiksi annetuista vastausvaihtoehdoista. Selkeästi eniten vääräksi vastaukseksi oli valittu vaihtoehtoa b ('hänen rahansa ovat loppuneet, koska taskussa on reikä'). Sen oli valinnut peräti 19 vastaajaa, kun muut vaihtoehdot saivat vain muutamia kannattajia. Vaihtoehto b on valittu luultavasti siksi, että se muistuttaa konkreettisuudeltaan kysyttyä sanontaa. *Tasku* ja *haavi* on kenties ollut helppo yhdistää toisiinsa, samoin kuin *auki* ja *reikä*. Myös tämän sanonnan alkuperä ja suppea levinneisyys (ks. selitystä alkuperästä s. 25) ovat todennäköisiä syitä siihen, että juuri tämä ilmaisu oli monivalintatehtävistä vaikein.

Sanonta *pikkulinnut visertävät* on todennäköisesti ollut oikein vastanneille tuttu kansainvälisen alkuperänsä ja sen myötä lukuisien samanasuisten käännöstensä vuoksi (esim. engl. *a little bird told me* (Paczolay 1987: 216)). Vähäiset väärät vastaukset ja runsaampi tyhjien vastausten määrä puolestaan viittaavat mielestäni jälleen tehtävätyypin vaikutukseen. Avoimeen kysymykseen on kenties ollut helpompi jättää tyhjä kohta kuin muotoilla hieman epävarmalta tuntuva vastaus suomeksi.

Seuraavaksi eniten oikeita vastauksia tuli ilmaisuun *moni kakku päältä kaunis* (teht. 1/1), johon oli vastannut oikein 41 vastaajaa (62,1%). Tämäkin ilmaisu sai silti paljon myös vääriä vastauksia (20 kpl). Syynä väärien vastausten runsaaseen määrään voitaneen edelleen pitää tehtävätyyppiä. Väärin valituista vaihtoehdoista ylivoimaisesti eniten oli valittu vaihtoehtoa d ('ulkonäkö on merkittävä asia') muiden jäädessä jälleen vain muutamaan tapaukseen. Tässä sanonnassa väärin valitun vaihtoehdon ja itse sanonnan abstraktisuus muistuttavat toisiaan. Vaihtoehdot a ('kakku on pahanmakuinen') ja b ('leipuri on todella taitava') ovat melko konkreettisia, joten oikean vaihtoehdon (c) lisäksi on kenties ollut helppoa valita

samantyyppinen, hieman abstraktimpi vaihtoehto. Myös suomalainen alkuperä on todennäköisesti vaikuttanut sanonnan ymmärtämiseen.

Nostaa kytkintä (teht. 2/3) oli seuraavaksi helpoin ilmaisu. Siihen tuli 42 oikeaa vastausta (63,6%). Tämän ilmaisun kohdalla oli vielä melko moni jättänyt vastaamatta, sillä tyhjiä vastauksia kertyi 18 kappaletta. Sekä tehtävätyyppi että suomalainen alkuperä (mukaan lukien vielä levikiltään hieman suppea sana *kytkin*) ovat mielestäni vaikuttaneet siihen, että kyseinen ilmaus on jätetty usein tyhjäksi.

Auta miestä mäessä, älä mäen alla (teht. 1/4) sekä *kultainen keskitie* (teht. 2/4) olivat ilmauksia, joihin kumpaankin oli oikean vastauksen antanut 44 vastaajaa (66,7%). Ne oli ratkaissut väärin 18 (*auta miestä mäessä*) ja 12 (*kultainen keskitie*) vastaajaa. Tyhjiä vastauksia näihin ilmaisuihin tuli jo melko vähän (4 ja 10 kpl).

Edellä jo mainituissa tehtävän 1 sanonnoissa oli yksi selkeästi väärin valittu vaihtoehto. Näin ei ole sanonnan *auta miestä mäessä, älä mäen alla* kohdalla. Siinä vaihtoehdot b ('mies tarvitsee apuasi heti') ja c ('älä sekaannu toisten asioihin') saivat kumpikin puolelleen lähes yhtä monta vastaajaa (b:ssä 9 kpl ja c:ssä 8 kpl) vaihtoehdon d ('mies haluaa ensin kiivetä yksin mäen päälle') jäädessä vain yhden vastaajan valitsemaksi. Ilmeisesti nämä vaihtoehdot (b ja c) muistuttavat jollain tapaa kysyttyä sanontaa.

Kultainen keskitie on puolestaan jo antiikista tuttu, vanha ja usealle kulttuurille tuttu ilmaisu, joka on ollut helppo ymmärtää myös suomen kielellä. Tämä sanonta oli tehtävän 2 parhaiten ymmärretty, joten edes tehtävätyypin vaikutus ei ole ollut todennäköisesti kovin suuri.

Peräti 50 vastaajaa (75,8%) oli tiennyt oikean vastauksen ilmaisuun *mikä laulaen tulee, se viheltäen menee* (teht. 1/3). Siihen oli vastannut väärin 12 vastaajaa, joten ainoastaan 4 vastaajaa oli jättänyt tämän kohdan tyhjäksi. Huomattavaa on, että tämä sanonta sekä edellä jo käsitellyt kolme tehtävän 1 sanontaa ovat kaikki alkuperältään suomalaisia. Eli tehtävässä 1 alkuperän vaikutus ymmärtämiseen tuntuu suorastaan korostuneen: vähiten oikeita vastauksia ovat saaneet suomalaista alkuperää olevat sanonnat ja niiden jälkeen vasta tulevat

kansainvälistä alkuperää olevat sanonnat. Tämäkin ilmaus on jakautunut väärien vastausten osalta kahteen suositumpaan vaihtoehtoon, jotka ovat vaihtoehdot a ('joku tulee hyräillen sisään ja poistuu vihellellen') ja c ('ihmiset tulevat ja menevät'). Ne ovat vaihtoehtoa b ('elämä on pelkkää laulua') huomattavasti konkreettisempia ja niissä on käytetty samoja verbejä (*tulla* ja *mennä*) kuin kysytyssä sanonnassa. Nämä seikat ovat luultavasti johtaneet 11 vastaajaa harhaan (a:ssa 6 kpl ja c:ssä 5 kpl).

51 vastaajaa (77,3%) oli puolestaan tiennyt oikean vastauksen ilmaisuihin *tanssia jonkun pillin mukaan* (teht. 1/6) sekä *olla Matti kukkarossa* (teht. 1/7). Näissä ilmaisussa sekä väärät vastaukset (8 kpl ja 9 kpl) että tyhjäksi jätetyt kohdat (7 kpl ja 6 kpl) jäävät jo alle kymmeneen kappaleeseen. Näissä sanonnoissa on jälleen yksi väärä vastausvaihtoehto muita suositumpi.

Tanssia jonkun pillin mukaan -sanonnan vastausvaihtoehdoista suosituin väärä vaihtoehto oli kohta d ('tanssia aina vain kun pilliin puhalletaan'). Se muistuttaa sanastoltaankin eniten kysyttyä ilmaisua. Muut vaihtoehdot (a: 'tanssia musiikin tahdissa' ja b: 'joku soittaa pillillä tarttuvaa sävelmää') menevät aihepiiriltään jo hieman vaihtoehtoa d kauemmas. Tämän sanonnan ymmärtämiseen on vaikuttanut luultavasti myös sen alkuperä. Sillä on nimittäin lähes samanlaisia vastineita muissa kielissä, esimerkiksi englannissa (*to dance after a person's pipe*) ja saksassa (*wie gepfiffen, so getanzt*) (Paczolay 1987: 47).

Ilmaisu *Matti kukkarossa* on puolestaan ymmärretty väärin siten, että vastaajat ovat valinneet eniten vaihtoehtoa d ('Matti on suljettu jonnekin'). Vaihtoehto c ('setelissä on Matin kuva') ei saanut lainkaan kannatusta ja vaihtoehto b:kin ('Matti on niin pieni, että hän mahtuu kukkaroon') vain muutaman vastaajan verran. Jälleen näyttäisi siltä, että konkreettisemmat vaihtoehdot tulevat helpommin valituksi kuin abstraktimmat vaihtoehdot.

Toiseksi eniten oikeita vastauksia tuli ilmaisuun *ei yksi pääsky kesää tee* (teht. 1/8), johon oikean vastauksen oli tiennyt 52 vastaajaa (78,8%). Tähän sanontaan oli vääriä vastauksia tullut tasaisesti saman verran kuhunkin vaihtoehtoon. Nämä vaihtoehdot ovatkin ehkä kaikkein eniten koko lomakkeessa toistensa kaltaisia, yleisiä toteamuksia (a: 'kesä ei tule ennen pääskyjen saapumista', b: 'kesä on aina kesä, ilman lintujakin' ja d: 'yksikin esimerkki on liikaa').

Koko kyselyn helpoin ilmaisu oli näiden tulosten perusteella *susi lammasten vaatteissa* (teht. 1/5). Sen oli osannut valita oikein 53 vastaajaa (80,3%). Vain 3 vastaajaa oli jättänyt tämän kohdan tyhjäksi. Tähän ilmaisuun, samoin kuin edelliseenkin, on varmasti vastattu näin paljon oikein osin juuri tehtävätyypin sekä sanontojen kansainvälisen alkuperän ansiosta. Monivalintatehtävässä valmiiksi muotoiltu oikea vaihtoehto sekä omasta kielestä tutulta kuulostava sanonta ovat olleet helppo yhdistää ja valita niiden perusteella oikea vaihtoehto.

Olen koonnut lopuksi kaikkien sanontojen oikeat, väärät ja tyhjät vastaukset seuraavaan taulukkoon. Sanonnat ovat tässä taulukossa esiintymisjärjestyksessä tehtävittäin.

Taulukko 4. Sanontojen oikeiden, väärien ja tyhjien ratkaisujen lukumäärät.

Sanonta	oikeat	väärät	tyhjät
Tehtävä 1			
suomalaiset:			
Moni kakku päältä kaunis	41	20	5
Olla haavi auki	35	27	4
Mikä laulaen tulee, se --	50	12	4
Auta miestä mäessä, älä --	44	18	4
kansainväliset:			
Susi lammasten vaatteissa	53	10	3
Tanssia jonkun pillin mukaan	51	8	7
Olla Matti kukkarossa	51	9	6
Ei yksi pääsky kesää tee	52	9	5
yhteensä	377	113	38
keskiarvo	47,1	14,1	4,8
Tehtävä 2			
suomalaiset:			
Panna jollekulle luu kurkkuun	25	29	12
Langeta luonnostaan kuin --	16	9	41
Nostaa kytkintä	42	6	18
kansainväliset:			
Kultainen keskitie	44	12	10
Pikkulinnut visertävät	35	8	23
Erottaa jyvät akanoista	26	11	29

yhteensä	188	75	133
keskiarvo	31,3	12,5	22,2
Tehtävä 3			
suomalaiset:			
Kyllä routa porsaan kotiin ajaa	9	14	43
Puhaltaa yhteen hiileen	22	14	30
Panna lusikkansa jonkun soppaan	25	15	26
kansainväliset:			
Ei näe metsää puilta	32	15	19
Vetää nenästä jotakuta	29	20	17
Panna päänsä pensaaseen	25	10	31
yhteensä	142	88	166
keskiarvo	23,7	14,7	27,7
Yhteensä	707	276	337

Tutkimalla tätä taulukkoa hieman tarkemmin voi päätyä seuraavanlaisiin lopputuloksiin. Tehtävässä 1 olevat sanonnat on ymmärretty huomattavasti paremmin kuin muissa tehtävissä olevat sanonnat. Kaikki sanonnat, jotka on ymmärtänyt oikein yli 50 vastaajaa ovat juuri tehtävässä 1. Kaikkiaan kymmenen parhaiten ymmärretyn sanonnan joukossa on vain sanontoja joko tehtävästä 1 tai 2. Lisäksi tyhjien osuus on pieni tehtävässä 1, kun taas tehtävissä 2 ja 3 tyhjiä on ensimmäiseen tehtävään verrattuna paljon. Nämä kaikki edellä esitetyt tulokset vahvistavat sitä oletusta, että monivalintatehtävä (tehtävä 1) on helpoin tehtävätyyppi ja sen jälkeen seuraa avoin kysymys kontekstin kanssa (tehtävä 2) ja vaikeimmaksi tehtävätyypiksi jää avoin kysymys ilman kontekstia (tehtävä 3). Eli tehtävätyyppi on selvästi vaikuttanut sanontojen ymmärtämiseen.

Lisäksi kymmenen parhaiten ymmärretyn sanonnan joukossa on neljä suomalaista alkuperää olevaa sanontaa ja kymmenen vaikeimman sanonnan joukossa oli kuusi alkuperältään suomalaista sanontaa. Joka tehtävässä vaikeimmaksi sanonnaksi osoittautui kaksi ensimmäistä kohtaa. Tähän voi olla syynä kunkin tehtävän aloittamiseen liittyvä ”alkukankeus”, mutta täysin huomioitta ei voi jättää sitäkään seikkaa, että juuri suomalaista alkuperää olevat ilmaisut on sijoitettu tehtävien alkuun. Lisäksi koko lomakkeen huonoiten ymmärretyt sanonnat ovat

tehtävissä 2 ja 3 esiintyvät suomalaista alkuperää olevat sanonnat. Kun ottaa vielä huomioon, että vääriä vastauksia on enemmän suomalaista alkuperää olevissa sanonnoissa kuin kansainvälistä alkuperää olevissa tai että oikein ratkaistuja kansainvälistä alkuperää olevia sanontoja on enemmän kuin suomalaista alkuperää olevia, voinee sanoa, että myös sanontojen alkuperä on selvästi vaikuttanut ymmärtämiseen.

4.5. Tuttu–outo-näkökulma

4.5.1. Aineiston jakautuminen tuttuihin ja outoihin sanontoihin

Tutkimukseeni sisältyy myös näkökulma, jonka tarkoituksena on selvittää ovatko kysytyt sanonnat olleet vastaajille entuudestaan tuttuja vai outoja. Pyysin vastaajia ympyröimään kunkin sanonnan kohdalla jonkin numeron yhdestä kolmeen sen perusteella, onko kyseinen sanonta heidän mielestään jo tuttu vai kenties täysin tuntematon. Numero yksi (1) tarkoittaa sitä, että kyseinen ilmaisu on vastaajalle jo ennestään tuttu esimerkiksi omasta äidinkielestä tai hän on jo oppinut sen vaikkapa suomen kielen kursseilla. Numero kaksi (2) puolestaan tarkoittaa sitä, että vastaaja on joskus kuullut tai lukenut kyseessä olevan sanonnan, mutta se ei ole hänelle aivan tuttu. Numero kolme (3) taas tarkoittaa, että siinä kohdassa oleva sanonta on vastaajalle täysin vieras eikä hän ole koskaan edes kuullut sellaista sanontaa. Olen laskenut kaikista lomakkeista annetut numerot 1–3. Lisäksi olen laskenut täysin tyhjäksi jätetyt kohdat. Vastausten jakautuminen tuttuihin ja outoihin sanontoihin näkyy seuraavasta kuviosta.

Kuvio 7. Vastausten jakautuminen tuttuihin ja outoihin sanontoihin.

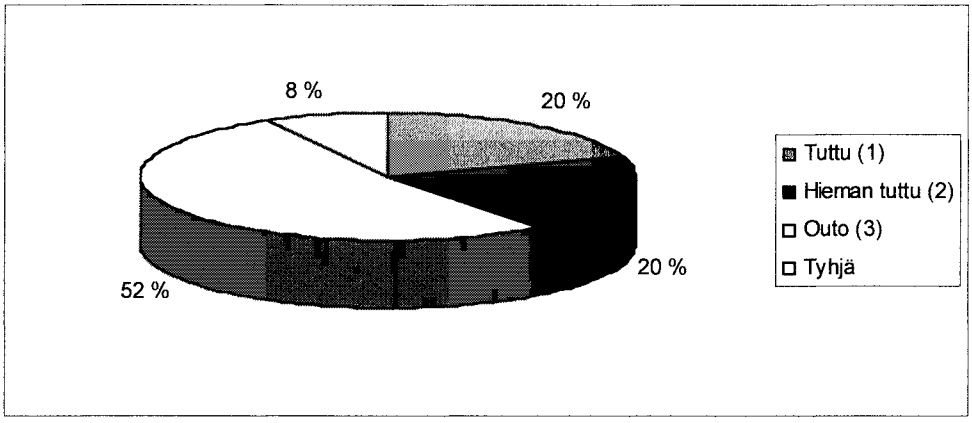

Kaikkiaan vastauksia oli 1320 kappaletta. Niistä tutuiksi (numero 1) oli merkitty 264 kappaletta (20%), hieman tutuiksi (numero 2) 259 kappaletta (19,6%) ja oudoiksi (numero 3) 692 kappaletta (52,4%). Täysin tyhjäksi tämä tuttu–outo-kohta oli jäänyt 105 vastauksen (8%) kohdalla.

Kuten kuviosta huomaa, oli numero 3 eli "outo sanonta" ylivoimaisesti eniten valittu vaihtoehto. Numeroa 1 "tuttu sanonta" ja numeroa 2 "hieman tuttu sanonta" oli valittu lähes saman verran, mutta ne yhdessäkään eivät aivan yllä numeron 3 lukuihin. Tämän selittää osittain se, että joissain lomakkeissa oli valittu systemaattisesti jokin luku (usein juuri numero 3), joka oli laitettu jokaiseen kohtaan. Näin oli tehty, vaikka vastaaja selvästi oli tiennyt sanonnan merkityksen ja vastannut oikein. Lisäksi joissain lomakkeissa oli valittu numero 3, mutta silti kirjoitettu viereen, että sanonta on kyllä tuttu esimerkiksi saksan kielestä.

Jonkin verran tuloksiin vaikuttanee myös se, että kokonaan tyhjäksi jätettyjä kohtia oli niinkin paljon (105 kpl eli 8%). Useassa lomakkeessa oli viimeinen sivu jätetty kokonaan merkitsemättä – ilmeisesti se oli päässyt unohtumaan. Tarkastelen tätä aihetta vielä muista näkökulmista, jotta tulos tulisi selvemmin esiin.

4.5.2. Tutut ja oudot sanonnat oikeiden, väärien ja tyhjien vastausten mukaan

Olen jakanut tutuiksi ja oudoiksi merkityt sanonnat myös varsinaisten sanonnan ymmärtämistä koskevien tulosten mukaan. Toisin sanoen olen laskenut kuinka monta kohtaa oikeista, vääristä ja tyhjistä vastauksista on merkitty numerolla 1, 2 tai 3. Tämän käsittelyn ulkopuolelle, muutamaa kommenttia lukuun ottamatta, jäävät ne 105 kohtaa, jotka oli jätetty ympyröimättä. Nämä tulokset näkyvät kuvioista 8, 9 ja 10.

Oikeisiin vastauksiin, kuten olettaa saattaa, tuli vääriä ja tyhjiä vastauksia enemmän merkintöjä kohtaan 1 "tuttu sanonta". Silti numero 1 valittiin harvemmin kuin numero 3 ("outo sanonta") myös näiden oikeiden vastausten kohdalla. Oikeista vastauksista (joita koko aineistossa oli 707 kappaletta) oli jonkin merkinnän 1–3 saanut peräti 702 kohtaa. Eli oikeista vastauksista

tuttu–outo-kohta oli jäänyt tyhjäksi vain 5 kertaa. Oikeista vastauksista tutuiksi (nro 1) oli merkitty 222 kappaletta (31,6%), hieman tutuiksi (nro 2) oli puolestaan merkitty 185 kappaletta (26,4%) ja täysin oudoiksi (nro 3) oli merkitty 295 kappaletta (42%). Oikeiden vastausten kohdalla tuttu–outo-merkinnät olivat siis jakautuneet melko tasaisesti.

Kuvio 8. Oikeiden vastausten jakautuminen tuttuihin ja outoihin.

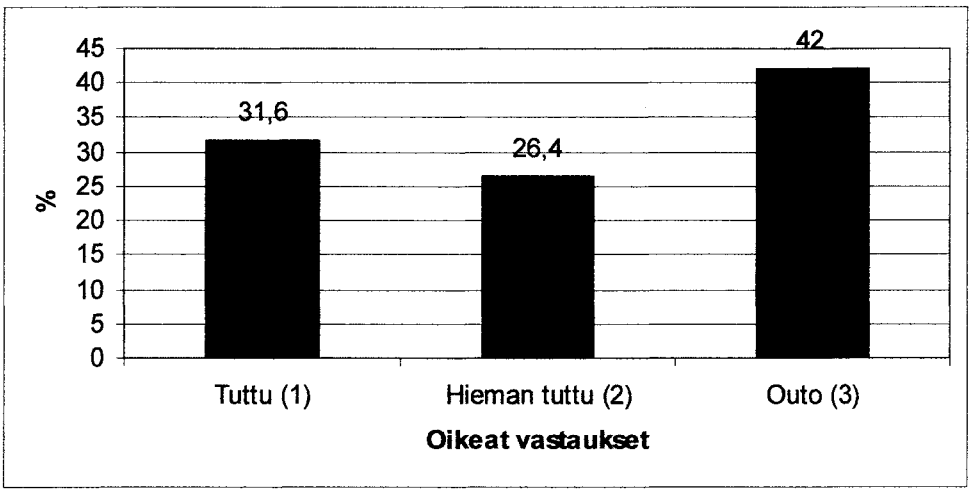

Väärien vastausten kohdalla merkinnät numerossa 3 "outo sanonta" lisääntyivät huimasti edellä esitettyihin oikeisiin vastauksiin verrattaessa. Merkintöjä 1–3 oli tehty 257 kohtaan (koko aineistossa vääriä vastauksia oli 276 kappaletta, joten tyhjäksi vääristä jäi 19 kpl). Vääristä vastauksista tutuiksi (1) oli merkitty 35 kappaletta (13,6%), hieman tutuiksi (2) 58 kappaletta (22,6%) ja oudoiksi (3) 164 kappaletta (63,8%). Vääristä vastauksista valtaosa oli siis merkitty oudoiksi.

Kuvio 9. Väärien vastausten jakautuminen tuttuihin ja outoihin.

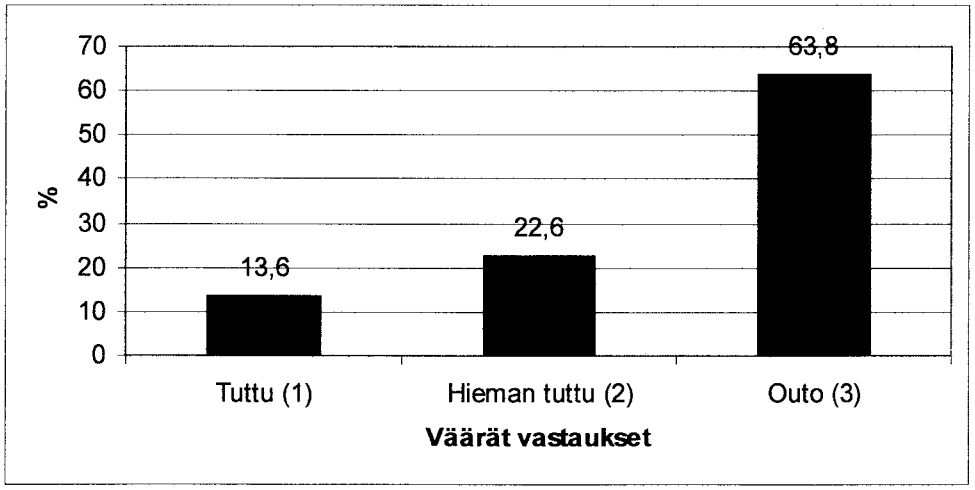

Tyhjistä vastauksista valtaosa oli merkitty oudoiksi (3), mikä oli ihan odotettavissa oleva tulos. Tyhjistä vastauksista oli ympyröity jokin numeroista 1–3 yhteensä 256 kertaa (tyhjiä vastauksia koko aineistossa oli 337 kappaletta, joten täysin tyhjiä vastauksia oli 81 kpl). Eli vaikka vastaus oli jätetty tyhjäksi, oli moni vastaaja kuitenkin ottanut kantaa siihen, oliko kysytty ilmaus hänen mielestään tuttu vai outo. Tutuiksi (1) tyhjäksi jätetyistä vastauksista oli merkitty vain 7 kappaletta (2,7%), hieman tutuiksi (2) oli merkitty 16 kappaletta (6,3%) ja oudoiksi (3) peräti 233 kappaletta (91%).

Kuvio 10. Tyhjien vastausten jakautuminen tuttuihin ja outoihin.

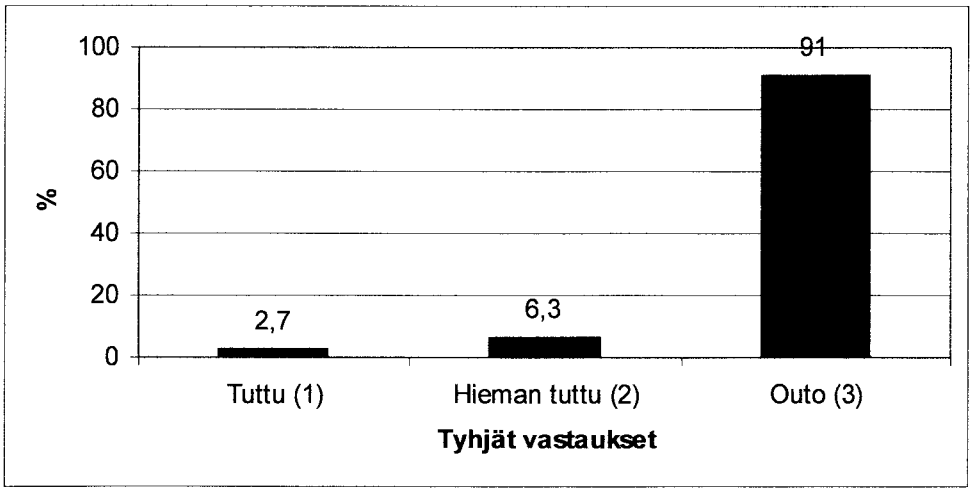

Edellä esitellyistä kuvioista voinee päätellä, että tulosten ja tuttu–outo-näkökulman välillä on jonkinlainen yhteys. Tämän puolesta todistaa esimerkiksi se, että väärissä ja tyhjäksi jätetyissä vastauksissa on huomattavasti enemmän oudoiksi (3) merkittyjä sanontoja kuin oikeissa vastauksissa. Toisin sanoen vastaajille jo ennestään tutut sanonnat on osattu laittaa oikein ja oudon tuntuiset sanonnat on ratkaistu väärin tai jätetty tyhjäksi. Lisäksi käsittelyn ulkopuolelle jäätämäni tyhjät tuttu–outo-näkökulman kohdat lisääntyvät oikeista vastauksista tyhjiin vastauksiin edettäessä.

4.5.3. Tutut ja oudot sanonnat eri tehtävissä

Tarkastelen seuraavaksi tuttujen ja outojen sanontojen jakautumista eri tehtävissä. Tehtävittäin jakauma ei ole kovin selvä, mutta tarkemman katselun jälkeen joitain eroja löytyy. Kuviot 11, 12 ja 13 kuvaavat tuttujen ja outojen sanontojen jakaantumista eri tehtävissä.

Tehtävässä 1 on ratkaisuja kaikkiaan 528 kappaletta (katso ratkaisujen jakautuminen tehtävittäin s. 30). Ne jakautuivat tuttu–outo-merkintöjen osalta seuraavasti: Tutuiksi (1) tehtävässä 1 oli merkitty 119 kohtaa (22,5%), vähän tutuiksi (2) 129 kohtaa (24,4%) ja oudoiksi (3) 278 kohtaa (52,7%). Tyhjäksi oli merkitty vain 2 kohtaa (0,4%).

Kuvio 11. Tutut ja oudot sanonnat tehtävässä 1.

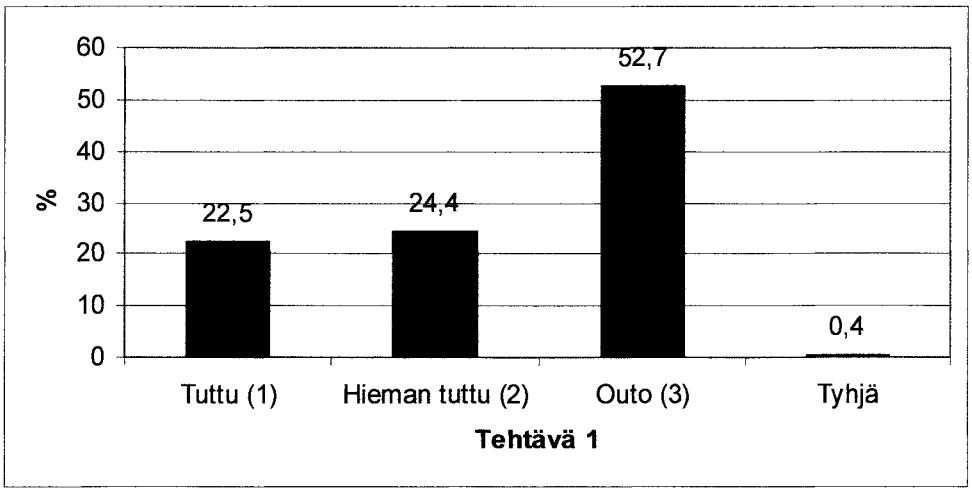

Tehtävissä 2 ja 3 on kaikkiaan 396 kohtaa kummassakin. Tehtävässä 2 tutut ja oudot sanonnat jakaantuivat siten, että tuttuja (1) niistä oli 70 kappaletta (17,7%), vähän tuttuja (2) oli 63 kappaletta (15,9%) ja outoja (3) oli 224 kappaletta (56,6%). Tyhjäksi tässä tehtävässä oli jätetty 39 kohtaa (9,8%).

Kuvio 12. Tutut ja oudot sanonnat tehtävässä 2.

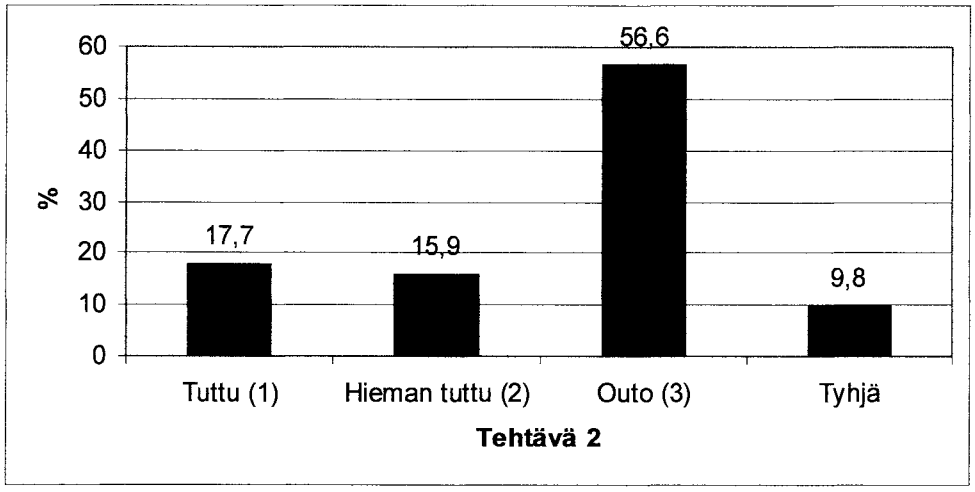

Tehtävässä 3 oli tutuiksi (1) koettuja sanontoja 75 kappaletta (18,9%), hieman tutuiksi (2) koettuja 67 kappaletta (16,9%) ja oudoksi (3) koettuja sanontoja 190 kappaletta (48%). Tyhjäksi oli jätetty 64 kohtaa (16,2%).

Kuvio 13. Tutut ja oudot sanonnat tehtävässä 3.

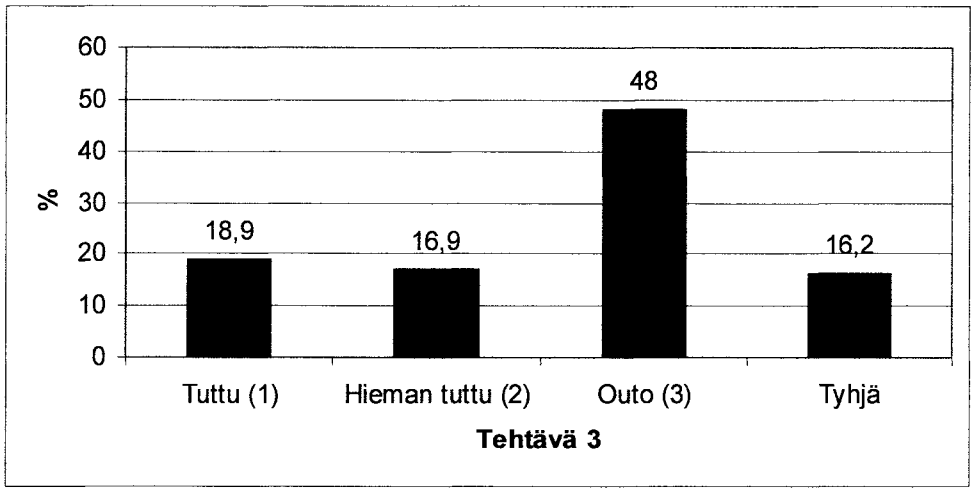

Prosentuaalisesti eniten tutun tuntuisia (1) sanontoja löytyi siis tehtävästä 1. Sen sijaan vieraan tuntuisia (3) sanontoja löytyi eniten tehtävästä 2. Tyhjäksi jätettyjen kohtien osuus kasvaa tehtävä tehtävältä niin, että ensimmäisessä tehtävässä niitä on vain 2 kappaletta, kun taas kolmannessa niitä on jo 61 kappaletta. Näiden tulosten valossa näyttäisi siltä, että myös tehtävätyyppi on voinut hieman vaikuttaa siihen, mikä sanonta on tuntunut tutulta ja mikä ei. Eli tehtävä 1, jossa annettiin valmis vastausvaihtoehto on tuntunut tutummalta kuin tehtävät 2 ja 3, joissa vastaus täytyi muotoilla itse. Mutta kuten heti aluksi mainitsin, tuttujen ja outojen sanontojen jakautuminen tehtävittäin ei ollut aivan ennakko-oletusteni mukainen.

4.5.4. Tuttujen ja outojen sanontojen jakautuminen alkuperän mukaan

Olen tutkinut tuttujen ja outojen sanontojen jakaumaa alkuperän mukaan siten, että olen ryhmitellyt ja laskenut kunkin numeron (1–3) kohdalla sekä suomalaista alkuperää että kansainvälistä alkuperää olevat sanonnat. Numerolla 1 ("tuttu") oli merkitty 83 (31,4%) suomalaista alkuperää ja 181 (68,6%) kansainvälistä alkuperää olevaa kohtaa. Numerolla 2 ("hieman tuttu") oli puolestaan merkitty 112 (43,2%) suomalaista ja 147 (56,8%) kansainvälistä alkuperää edustavaa kohtaa. Ja numero 3 ("outo") oli merkitty 420:n (60,7%) suomalaista ja 272:n (39,3%) kansainvälistä alkuperää olevan sanonnan yhteyteen. Tyhjäksi jätetyistä kohdista 45 kappaletta (42,9%) oli suomalaista ja 60 kappaletta (57,1%) kansainvälistä alkuperää. Sanontojen alkuperän vaikutus siihen, tuntuuko sanonta tutulta vai ei, näkyy kuviosta 14.

Kuvio 14. Tutut ja oudot sanonnat niiden alkuperän mukaan.

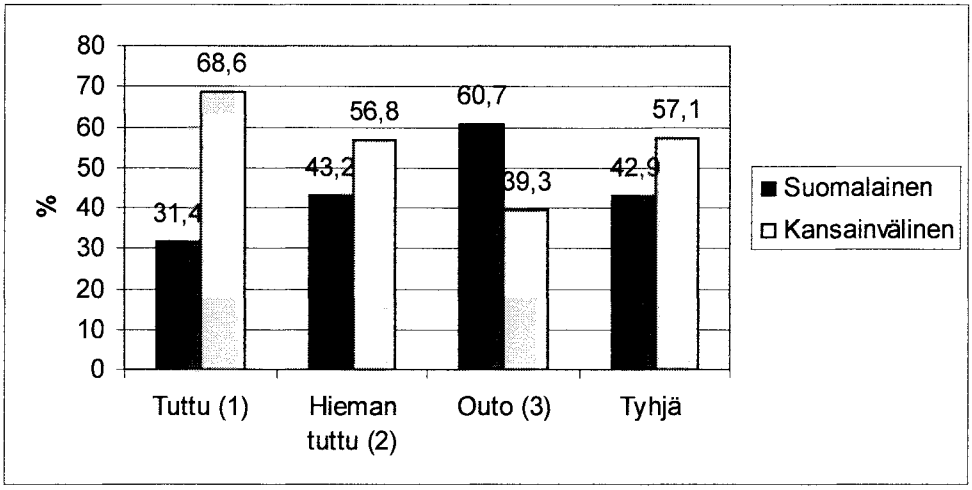

Tulos näyttää siis hyvin selvältä. Tutuiksi (1) ja hieman tutuiksi (2) oli merkitty selvästi enemmän kansainvälistä alkuperää edustavia sanontoja. Oudoiksi (3) merkityissä oli puolestaan suomalaista alkuperää olevat sanonnat enemmistönä. Tyhjien kohdalla oli tosin yllättäen enemmän kansainvälisiä kuin suomalaisia sanontoja, mutta tähän on voinut vaikuttaa muun muassa se, että useissa lomakkeissa oli jätetty loppupäästä merkitsemättä tuttujen ja outojen sanontojen kohdat kokonaan, jolloin juuri tehtävien loppuun sijoitetut kansainvälistä alkuperää olevat sanonnat ovat jäänet tyhjiksi.

Alkuperän vaikutusta siihen, tuntuuko jokin sanonta tutulta vai ei, vahvistaa myös yksittäisten sanontojen tarkkailu. Eniten numeroa 1 eli tutun tuntuiseksi oli merkitty tehtävän 1 kohtaa 5 (*susi lammasten vaatteissa*), joka on siis erittäin kansainvälinen sanonta. Itse asiassa kaikki sanonnat, joissa oli yli 20 merkintää kohdassa 1 ("tuttu"), olivat alkuperältään kansainvälisiä. Numeroa 2 ("hieman tuttu") oli puolestaan merkitty eniten sekä suomalaista alkuperää että kansainvälistä alkuperää oleviin sanontoihin, esimerkiksi tehtävän 1 kohtaan 8 (*ei yksi pääsky kesää tee*), joka on siis kansainvälinen sanonta sekä tehtävän 1 kohtaan 3 (*mikä laulaen tulee, se viheltäen menee*), joka on puolestaan alkuperältään suomalainen. Numerolla 3 eli oudoksi sanonnaksi oli taas eniten merkitty suomalaista alkuperää olevia sanontoja. Eniten numeroa 3 oli merkitty tehtävän 2 kohtaan 2 (*jokin lankeaa luonnostaan kuin Manulle illallinen*).

4.6. Vastaajien taustan suhde tuloksiin

4.6.1. Vastaajien äidinkielen vaikutus tuloksiin

Kuten edellä esittelemäni taulukko 1 (s. 29) paljastaa, oli vastaajien äidinkielten kirjo melko laaja. Eri äidinkieliä oli siis yhteensä 20 kappaletta ja niiden edustajia lukumäärältään aina yhdestä ainoasta (esimerkiksi italia, hollanti, englanti) jopa 28 edustajaan saakka (venäjä). Tämän epätasaisen jakauman takia äidinkielen vaikutusta tuloksiin oli hieman hankalaa laskea – tulos ei olisi ollut tasapuolinen. Olen kuitenkin tutkinut joitain näkökulmia, joista eri äidinkielten välille voisi syntyä eroja.

Aluksi jaoin informantit taustaltaan länsimaisiin ja ei-länsimaisiin. Jaottelu perustuu täysin omiin käsityksiini länsimaisesta ja ei-länsimaisesta kulttuurista, joten se ei ole tieteellisesti tarkka. Tämäkään jaottelu ei mennyt kuitenkaan kovin tasan, sillä länsimaisia vastaajia oli 26 kappaletta ja ei-länsimaisia 40 kappaletta.

Edellä mainitun jaottelun mukaan näiden kahden ryhmän välille ei tullut merkittäviä eroja tulosten suhteen. Koko aineiston keskiarvohan oli 10,7 oikeissa vastauksissa, väärissä vastauksissa 4,2 ja tyhjissä vastauksissa 5,1 (ks. yleiset tulokset s. 30). Länsimaisten vastaajien keskiarvoksi tuli oikeiden vastausten osalta 10,5 ja ei-länsimaisten vastaajien vastaava keskiarvo oli 10,8. Väärien vastausten keskiarvo länsimaisilla vastaajilla oli 4,5 ja ei-länsimaisilla tasan 4. Tyhjien vastausten keskiarvot taas jakautuivat siten, että länsimaiset vastaajat saivat keskiarvokseen tasan 5 ja ei-länsimaiset 5,2. Joten keskiarvojen perusteella erot eivät olleet merkittäviä.

Tutkittuani keskiarvoja eri äidinkielten välillä sain jo hieman erilaisempia tuloksia. Täytyy kuitenkin muistaa, että vastaajien lukumäärät poikkeavat toisistaan melko paljon, joten keskiarvon muodostuminen voi olla jopa yksilöistä kiinni. Kerronkin keskiarvojen lisäksi myös vastaajien lukumäärän, jolloin jokainen voi itse päätellä tulosten luotettavuuden.

Venäjää äidinkielenään puhuvia oli vastaajista siis eniten (28 kappaletta). Heidän keskiarvokseen oikeiden vastausten osalta muodostui koko aineiston keskiarvoa hieman korkeampi 11,7. Tämän ryhmän kohdalla täytyy kuitenkin huomauttaa, että vastaajien välinen vaihtelu oli suuri: huonoin venäjänkielinen sai tuloksekseen 3 oikeaa vastausta, kun taas paras tiesi kaikki 20 kohtaa oikein.

Seuraavaksi eniten vastaajia löytyi saksaa äidinkielenään puhuvien joukosta (6 kappaletta). Heidän keskiarvonsa oli koko aineiston keskiarvoa jonkin verran suurempi, tasan 13. Tässä ryhmässä myös vastaajien osaaminen oli tasaista, sillä he kaikki osasivat vähintään 10 kohtaa oikein. Näiden vastaajien perusteella saksalaiset osaavat melko hyvin kuvakielisiä ilmauksia, mutta muistutan edelleen, että kuusi vastaajaa on melko pieni määrä kuvastamaan koko äidinkielen puhujia.

Unkaria puhuvien (4 kappaletta) tulokset eivät taas yllättävää kyllä olleet kovin hyviä. Nelikon keskiarvoksi tuli 7,5. Vain yksi heistä sai yli 10 kohtaa oikein. Joten kielisukulaisuudesta ei ainakaan näiden neljän vastaajan kohdalla näyttänyt olevan hyötyä sanontojen merkityksiä ratkottaessa.

Viron, ruotsin ja latvian puhujia oli kaikkia 3 kappaletta. Ruotsin kolmikko menestyi heistä heikoimmin, he saivat keskiarvokseen 9. Sen sijaan viron ja latvian kolmikot ylsivät saksalaisten ohella keskiarvoltaan yli kolmeentoista oikeaan vastaukseen. Virolaiset saivat keskimäärin 13,3 ja latvialaiset keskimäärin 13,6 oikeaa vastausta. Näiden kahden äidinkielen edustajat saivat kaikki vähintään 10 kohtaa oikein. Tässä kohtaa voinee epäillä, että läheinen sijainti ja kenties yhteinen kielihistoriakin ovat vaikuttaneet osittain hyvään tulokseen, vaikka vastaajia onkin vähän kutakin kieltä kohti.

Kahden vastaajan edustamia äidinkieliä olivat japani, myanmar, bosnia, kurdi ja ranska. Näistä heikoimmin menestyi bosnialainen kaksikko, joka sai keskiarvokseen vain 2,5 oikeaa vastausta. He olivat todennäköisesti hiljattain Suomeen saapuneita pakolaisia, joiden kielitaito ei vielä ollut riittävä tällaiseen testiin. Japanilainen kaksikko sai keskimäärin 5 oikeaa vastausta, myanmarilaiset keskimäärin 8 oikeaa vastausta ja kurdia puhuvat 8,5 oikeaa vastausta. Tästä joukosta erottui selvästi ranskalaiset kaksi vastaajaa, joiden kummankin tasainen tulos tuotti keskiarvoksi 13 oikeaa vastausta. Ehkäpä ranskalainen kulttuuri tuntee samanlaisia sanontoja kuin meillä suomalaisilla on.

Yhden vastaajan varassa olevista äidinkielistä yli 10 oikeaa vastausta saivat norjalainen, islantilainen, hollantilainen, turkkilainen ja tanskalainen vastaaja. Alle kymmeneen oikeaan vastaukseen sen sijaan jäivät italialainen, arabialainen, marilainen ja englantilainen vastaaja.

Kuten edellä esitetyistä tuloksista voi päätellä, ei eri äidinkielten välille voi vetää jyrkkiä rajoja kuvailmaisujen osaamisen suhteen. Joissain tapauksissa tuntui äidinkieltä merkittävämpänä ymmärtämiseen vaikuttavana seikkana olevan jopa kulttuuri ja siihen kuuluvat asiat ja ilmiöt. Tällainen tapaus oli esimerkiksi edellä mainittu *routa*-sanan ymmärtäminen (ks. s. 39).

4.6.2. Vastaajien sukupuolen vaikutus tuloksiin

Vastaajien sukupuolijakauma ei ollut tasainen: miehiä oli 23 kappaletta ja naisia 43 kappaletta. Näin ollen sukupuolta koskevat tuloksetkaan eivät ole keskenään aivan vertailukelpoisia. Käyn seuraavaksi kuitenkin läpi joitain tuloksia eri sukupuolten välillä.

Olen laskenut sekä miehiltä että naisilta keskiarvon sekä oikeiden, väärien ja tyhjien vastausten lukumäärät. Kyselyyn vastasi siis 23 miestä (34,8%) ja vastauksia kertyi yhteensä 460 kappaletta. Oikeita vastauksia miehet saivat yhteensä 210 kappaletta (45,7%), vääriä vastauksia löytyi 136 kappaletta (29,6%) ja tyhjäksi miehet olivat jättäneet 114 kohtaa (24,8%). Miesten antamien vastausten jakautuminen näkyy kuviosta 15.

Kuvio 15. Miesten oikeat, väärät ja tyhjät vastaukset.

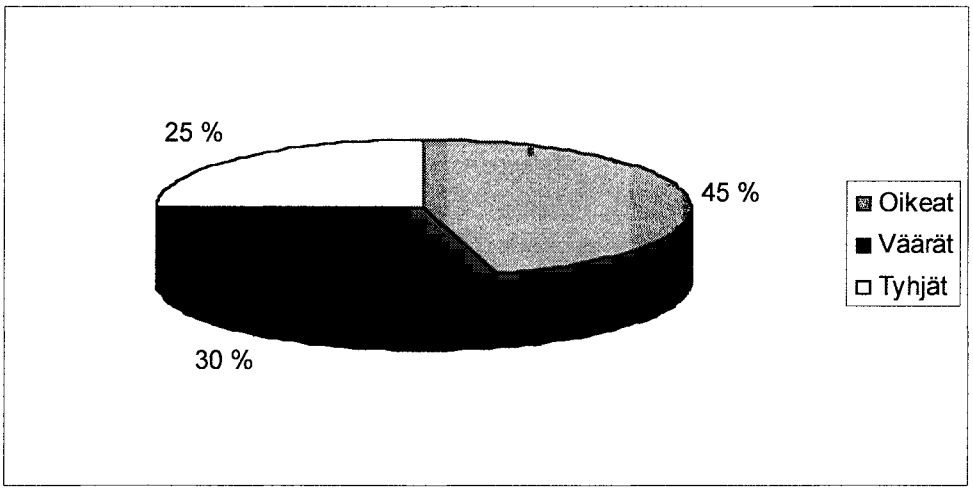

Oikeiden vastausten keskiarvoksi miehillä tuli 9,1 (vrt. koko aineiston keskiarvo 10,7), väärien vastausten keskiarvo oli miehillä 5,9 (koko aineistossa 4,2) ja miesten jättämien tyhjien vastausten keskimääräinen lukumäärä oli 5 (koko aineistossa 5,1). Miehet pärjäsivät siis hieman keskiarvoja huonommin. Yli 10 oikeaa vastausta oli 11 miehellä (47,8%).

Naisia oli taas melkein puolet enemmän eli 43 kappaletta (65,2%) ja heidän antamiensa vastausten määrä oli yhteensä 860 kappaletta. Oikeita vastauksia niistä oli 497 kappaletta (57,8%), vääriä vastauksia puolestaan 140 kappaletta (16,3%) ja tyhjiä kohtia naisilta löytyi 223 kappaletta (25,9%). Naisten vastausten jakautuminen näkyy kuviosta 16.

Kuvio 16. Naisten oikeat, väärät ja tyhjät vastaukset.

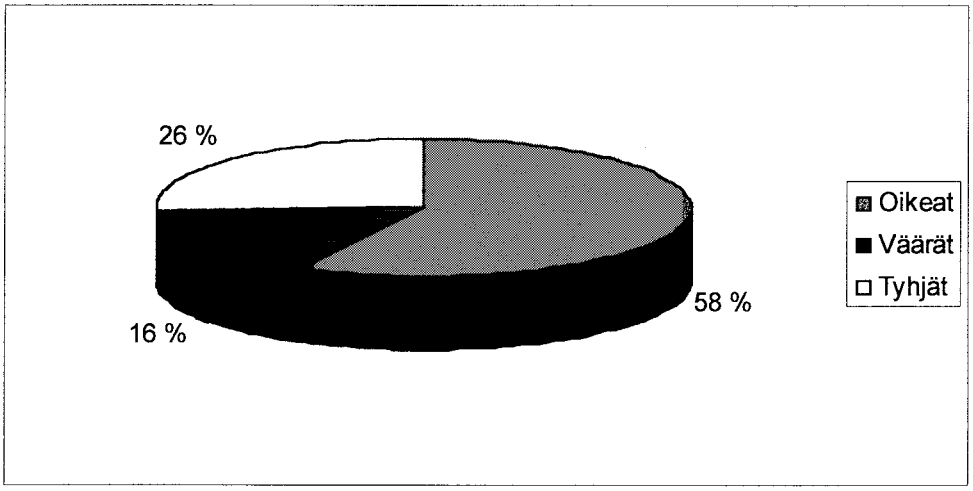

Oikeita vastauksia naiset saivat keskimäärin 11,6 kappaletta, väärien vastausten keskiarvo oli puolestaan 3,3 ja tyhjäksi jätettyjä oli keskimäärin 5,2 kappaletta. Yli 10 oikeaa vastausta tiesi 30 naista (69,8%). Näiden tulosten perusteella naiset näyttäisivät osanneen sanontojen merkityksiä miehiä paremmin. Naisten keskiarvo oli sekä koko aineiston keskiarvoa että varsinkin miesten keskiarvoa parempi oikeiden vastausten kohdalla. Samoin vääriä vastauksia naiset antoivat keskimäärin vähemmän kuin miehet. Tyhjiä vastauksia sen sijaan naisilla oli sekä prosentuaalisesti että keskiarvoltaan enemmän kuin miehillä. Myös yli 10 oikean vastauksen tienneitä oli naisten joukossa prosentuaalisesti enemmän kuin miesten. Toisaalta naisten ja miesten lukumääräisen eron vuoksi tulos ei ehkä kuitenkaan anna aivan täysin tarkkaa kuvaa eri sukupuolten välisistä eroista.

4.6.3. Vastaajien iän vaikutus tuloksiin

Helpottaakseni vastaajajoukon käsittelyä olen jakanut heidät iän perusteella neljään ryhmään. Ensimmäinen ryhmä on 19–30-vuotiaat. Heitä oli peräti 41 kappaletta (62,1% vastaajista). Toinen muodostamani ryhmä on 31–40-vuotiaat ja heitä oli kaikkiaan 11 kappaletta (16,7%). Seuraavaan ryhmään kuuluvat kaikki 41–50-vuotiaat, joita löytyi 7 kappaletta (10,6%). Viimeisenä ryhmänä on yli 51-vuotiaat. Heitä vastaajien joukossa oli 5 kappaletta (7,6%). Kaksi vastaajaa (3%) ei ilmoittanut ikäänsä lainkaan.

Olen laskenut kunkin ryhmän antamat oikeat, väärät ja tyhjät vastaukset. Koska vastaajia on taas kussakin ryhmässä hyvin erilaisia määriä, on tulosten vertailu hieman hankalaa. Olen kuitenkin merkinnyt vastausten lukumäärän perään prosenttiluvun, joka kertoo kunkin ryhmän vastausten prosentuaalisen osuuden (eli esimerkiksi ryhmän oikeiden vastausten määrä ryhmän kokonaisvastausten määrästä). Näitä lukuja vertaamalla voidaan tutkia myös eri ryhmien välistä suoriutumista.

Ensimmäisen ryhmän (19–30-vuotiaat) ikähaarukka sisältää tyypillisen opiskelijan iän, joten se selittänee suuren lukumäärän. Tämän ryhmän vastauksia oli kaikkiaan 820 kappaletta ja ne jakautuivat seuraavasti: oikeita vastauksia niistä oli 452 kappaletta (55,1%), vääriä vastauksia oli 164 kappaletta (20%) ja tyhjiä löytyi 204 kappaletta (24,9%).

Toisessa ryhmässä (31–40-vuotiaat) vastausten lukumäärä oli 220 kappaletta. Oikeita vastauksia oli 117 kappaletta (53,2%), vääriä 48 kappaletta (21,8%) ja tyhjiä 55 kappaletta (25%).

Kolmas ryhmä (41–50-vuotiaat) jakautui vastauksiltaan siten, että 140 vastauksesta oikeita oli 68 kappaletta (48,6%), vääriä 30 kappaletta (21,4%) ja tyhjiä 42 kappaletta (30%).

Viimeisen ryhmän (yli 51-vuotiaat) vastauksia oli kaikkiaan 100 kappaletta. Niistä oikeita oli 47 kappaletta (47%), vääriä oli 31 kappaletta (31%) ja tyhjiä 22 kappaletta (22%).

Esittelen vastaajien ikään liittyvät tulokset vielä kokoavasti taulukossa 5.

Taulukko 5. Vastaajien antamat vastaukset ikäryhmittäin.

Ryhmä	oikeat		väärät		tyhjät		kaikki	
	kpl	%	kpl	%	kpl	%	kpl	%
19–30-v.	452	55,1	164	20,0	204	24,9	820	100
31–40-v.	117	53,2	48	21,8	55	25,0	220	100
41–50-v.	68	48,6	30	21,4	42	30,0	140	100
yli 50-v.	47	47,0	31	31,0	22	22,0	100	100

Tarkasteltaessa edellä esiteltyjä lukuja voidaan havaita, että oikeiden vastausten prosentuaalinen osuus pienenee ikäryhmittäin nuorimmasta vanhimpaan edettäessä (55,1% - 53,2% - 48,6% - 47%). Samoin väärien vastausten prosentuaalinen osuus kasvaa lukuun ottamatta kolmatta ryhmää, jossa on 0,4 prosenttiyksikköä pienempi väärien vastausten osuus kuin edellisessä ryhmässä (20% - 21,8% - 21,4% - 31%). Tyhjissä vastauksissa prosentuaaliset osuudet eivät mene yhtä järjestyksessä kuin oikeissa ja väärissä vastauksissa (24,9% - 25% - 30% - 22%). Näiden tulosten valossa näyttäisi kuitenkin sille, että nuoret vastaajat ovat osanneet sanonnat hieman paremmin kuin vanhemmat vastaajat, mutta mitään merkittäviä eroja ei kuitenkaan voi havaita.

4.6.4. Muut vastaajien taustaa koskevat kysymykset

Olen yhdistänyt muut kuin edellä luetellut vastaajien taustaa koskevat kysymykset yhdeksi kokonaisuudeksi, koska näihin kysymyksiin vastaaminen oli kirjavaa. Jotkut vastaajat olivat tunnollisesti kirjoittaneet vastaukset kaikkiin kysymyksiin, jotkut olivat taas jättäneet sukupuolen, iän ja äidinkielen jälkeen loput kysymykset tyhjiksi. Tämän takia muut vastaajien taustaa koskevat kysymykset eivät kata koko aineistoa. Olen kuitenkin koonnut tähän yhteyteen joitain seikkoja, joita lomakkeista löytyi.

Kysyin vastaajilta sitä, kuinka kauan he ovat opiskelleet suomen kieltä. Vastausten kirjo vaihteli ”ei ollenkaan” ja noin kymmenen vuoden välillä. Suurin osa vastaajista ilmoitti jonkin luvun yhden ja viiden vuoden väliltä.

Kysymykseeni missä ja minkälaisia kursseja vastaajat ovat opiskelleet sain paljon erilaisia vastauksia. Useimmat luettelivat erilaisia työväenopiston, kesäyliopiston tai yliopiston järjestämiä kursseja, joille he olivat osallistuneet. Myös omassa kotimaassaan suomen kieltä opiskelleita oli muutama. Lähes kymmenen vastaajaa ilmoitti, ettei ole käynyt minkäänlaista kurssia ennen tätä. He ovat opiskelleet itse joko jonkun muun avustuksella tai täysin omatoimisesti. Muutamat kertoivat oppineensa suomea esimerkiksi inkeriläismummoltaan, suomalaiselta ystävältään tai jopa vanhemmiltaan. Eräs vastaajista oli asunut Suomessa lapsuutensa 8-vuotiaaksi asti, ja kertoi puhuneensa tuolloin suomea. Näiden vastausten lisäksi vastaajat kertoivat käyneensä muun muassa autokoulun, tarjoilijakurssin, ammattikoulun tai olleensa töissä Suomessa. Näitä keinoja he itse kehuivat vastauksissaan erittäin tehokkaiksi tavoiksi oppia ymmärtämään kieltä.

Kysyin vastaajilta myös osaavatko he muita kieliä. Suurin osa vastaajista luetteli useampiakin kieliä äidinkielensä ja suomen kielen lisäksi. Jotkut vastaajista olivat luetelleet jopa viisi tai kuusi muuta kieltä, joita he ymmärtävät. Näiden vastausten perusteella kielikursseille saapunut joukko on jo entuudestaan melko kielitaitoista väkeä.

Ammattia ja asuinoloja koskeviin kysymyksiin sain melko vähän vastauksia. Ammatti oli usein kuitattu vain sanalla ”opiskelija”. Monet asuivat suomalaisen kanssa joko ”kämppäkavereina” tai avo- tai avioliiton myötä. Useimmat ilmoittivat myös puhuvansa suomalaisten kanssa suomeksi aina kun se on mahdollista.

Kysyin myös, käyttääkö vastaaja omaa äidinkieltään puhuessaan tai kirjoittaessaan kuvakielisiä ilmauksia ja onko hänelle opetettu suomen kielen kursseilla kuvailmaisuja. Omaa äidinkieltään puhuessaan tai kirjoittaessaan useimmat ilmoittivat käyttävänsä kuvailmaisuja. Vain kaksi vastasi tähän ”en käytä”. Suurin osa ilmoitti myös, että heille ei ole opetettu kuvakielisiä

ilmauksia suomen kielen kursseilla. Opetusta ilmoitti saaneensa yhdeksän vastaajaa. Tässä kohtaa monet ilmoittivat haluavansa tutustua myös kuvakielisiin ilmauksiin. Jotkut kertoivat etsineensä niitä itse tekstistä tai kyselleensä opettajalta tai suomalaisilta ystäviltään sopivia sanontoja esimerkiksi kirjoittamaansa artikkeliin.

Lopuksi kysyin vielä oliko vastaajille joskus tullut eteen suomalaisia ilmaisuja, joiden merkitystä he ovat joutuneet miettimään. Tähän kohtaan vastaajat olivat kirjoittaneet yli kymmenen sanontaa, joiden merkityksen osa tiesi ja selitti vastauksessaan. Muutama oli kirjoittanut sanonnan, jonka merkitystä hän ei tiennyt, mutta haluaisi tietää sekä kyseisen sanonnan merkityksen että sen, mistä kyseinen sanonta tulee. Vastaajien antamia sanontoja olivat muun muassa *viedä kieli mennessään, jokin menee yli hilseen, vaitiolo on kultaa, oma maa mansikka, muu maa mustikka* sekä *olla peukalo keskellä kämmentä.*

Vastaajien erilaisia taustoja oli kiehtovaa tutkia ja olisikin ollut paljon antoisampaa, jos olisin pystynyt esimerkiksi haastattelemaan jokaista pikaisesti. Näin olisin saanut paremman kuvan vastaajan tilanteesta eikä tyhjiä vastauksia olisi tarvinnut jättää ainakaan sen vuoksi, että ei jaksa tai osaa kirjoittaa kovin yksityiskohtaisesti omasta kielen oppimisestaan.

5. Päätäntö

Käyn tässä luvussa läpi tekemäni tutkimuksen tuloksia pohtien samalla sitä, miten sanojen oppiminen yleensä eroaa tutkimukseni aiheena olleiden kiinteiden ilmaisujen oppimisesta. Kerron myös työhöni liittyneistä ongelmista ja lopuksi pohdin, miten kuvailmaisuja voitaisiin jatkossa käyttää opetuksessa hyödyksi.

Kielen oppimisessa on siis eroja jo aivan perustasolla, kunkin oppijan omissa lähtökohdissa. Lisäksi tutkimukseeni liittyen eroja löytyy sanojen perusmerkitysten ja sanojen muodostamien kiinteiden sanaliittojen, idiomien, oppimisessa. Yksittäiset sanathan opetellaan perusmerkityksineen sellaisenaan. Apuna tässä on usein kielenulkoinen maailma: opimme mikä sana vastaa mitäkin kielenulkoisessa maailmassa olevaa esinettä, asiaa tai olentoa. Useiden sanojen perusmerkitykset on siis helpompi oppia, koska muistin apuna voidaan käyttää

konkreettisia asioita. Toisaalta joissain kyselyissä suomen kielen sanat on kuvailtu "vaikeiksi, kummallisiksi ja työläiksi oppia" (Uotila 1993: 27).

Toisin on laita silloin, kun opetellaan jo valmiita, kiinteän sanamuodon omaavia ilmaisuja, kuten sananlaskuja ja idiomeja. Tällöin yksittäisten sanojen merkitys ei välttämättä anna apua ilmaisun ymmärtämiseen. Ilmaisun merkityskään ei yleensä ole mitään konkreettista, suoraan kielenulkoiseen maailmaan viittaavaa. Tällaiset ilmaisut onkin opeteltava yksitellen ulkoa. Jos idiomienkin merkitysten konkreettinen konteksti tulisi oppijoille tutuksi, olisi myös ne helpompi muistaa.

Idiomaattisten ilmaisujen oppimisessa ja muistamisessa näyttäisi tämän tutkimuksen perusteella auttavan siis ainakin kaksi seikkaa: eniten apua näytti olevan **ilmaisun alkuperästä**, mutta myös ilmaisun sijoittaminen tiettyyn kontekstiin tuntui auttavan. Eli jos kysytty sanonta oli vastaajalle tuttu jo omasta äidinkielestään, toisin sanoen se on alkuperältään kansainvälinen, sen ymmärtäminen myös suomeksi oli helpompaa. Samoin ne ilmaisut, jotka oli sijoitettu edes lyhyeenkin kontekstiin, oli helpompia ymmärtää kuin aivan pelkät ilmaisut. Tässäkin vaikutti vielä ilmaisujen alkuperä: kontekstiinkin sijoitetuista ilmaisuista (tehtävä 2) paremmin oli ymmärretty kansainvälistä alkuperää olevat ilmaisut.

Tämä tutkimus näyttäisi siis vahvistavan omalta osaltaan väitettä, että on olemassa useille kielille yhteisiä, kansainvälisiä aineksia. Useille kielille yhteiseksi ainekseksi voi mielestäni katsoa yksittäisten yhteisten sanontojen lisäksi jopa sen ajatuksen, että kielet sisältävät sellaisia ilmaisuja, joiden merkitystä ei voi johtaa suoraan ilmaisuun kuuluvien sanojen merkitysten pohjalta. Ymmärtääkseni kaikille tähänkin testiin osallistuneille oli ainakin ajatus tällaisten ilmaisujen olemassaolosta tuttu.

Alkuperän vaikutus idiomaattisten ilmaisujen ymmärtämiseen on siis tämän tutkimuksen perusteella selvä. **Kontekstin vaikutus** ymmärtämiseen liittyy tekemässäni tutkimuksessa **tehtävätyyppien vaikutukseen**. Valitsemistani kolmesta tehtävätyypistä helpoimmaksi osoittautui siis tehtävä 1, jossa oikea vastaus oli näkyvillä muiden vaihtoehtojen joukossa. Tämä selittynee sillä, että vastaajan mielessä ollut tulkinta kyseisestä ilmaisusta on ollut helppo

yhdistää jo valmiiksi muotoiltuun vastausvaihtoehtoon. Tässä tehtävätyypissä vastaajan ei siis tarvinnut itse muotoilla tulkintaansa suomen kielelle, jolloin oikean vastauksen antaminen ei ollut kiinni vastaajan kyvystä tuottaa ja muotoilla vastaus. Toisaalta arvaamisen riski kasvaa monivalintatehtävissä. Tästä kertoo se, että tehtävään 1 jätettiin todella vähän täysin tyhjiä kohtia – eli vastaajat ovat mieluummin arvanneet jonkin vaihtoehdoista kuin jättäneet koko kohdan tyhjäksi. Tehtävissä 2 ja 3 oli taas paljon tyhjiäkin kohtia, mikä kertonee puolestaan siitä, että näihin avoimiin kysymyksiin ei taas ole haluttu ruveta arvailemaan oikeaa vastausta. Jos ilmaisun merkitys ei ole ollut täysin selvä tai vastaaja on tuntenut vastauksen muotoilemisen vaikeaksi, on hän päättänyt jättää kyseisen kohdan tyhjäksi. Lisäksi se seikka, että tehtävässä 3 oli kaikkein eniten tyhjiä vastauksia ja vähiten oikeita vastauksia, kertoo kontekstin vaikuttaneen ymmärtämiseen melko paljon. Tehtävässä 1 konteksti on tavallaan läsnä valmiin vastausvaihtoehdon muodossa ja tehtävän 2 ilmaisuthan on sijoitettu pieneen kontekstiin.

Vastaajien taustoista ei noussut esiin mitään yksittäisiä tekijöitä, joilla olisi ollut merkittävä vaikutus ilmaisujen ymmärtämiseen. Naisten ja miesten ymmärtämisen väliset erotkaan eivät ole tilastollisesti merkittäviä; tulos saattaa kertoa siitä, että miehet ovat olleet halukkaampia arvaamaan oikeaa vastausta kuin naiset. Myös äidinkielen vaikutus jäi suuren hajonnan vuoksi hieman pimentoon, mutta jonkinlaista pohjoiseurooppalaista yhteistä ilmaisuvarastoa olin tuloksissa huomaavinani. Tämän puolesta puhuu mm. se, että saksalaiset ja ranskalaiset (muutamat vastaajat tosin!) osasivat tasaisen hyvin kysyttyjen ilmaisujen merkityksiä. Syynä voi olla myös tietynlainen yhteinen länsimainen kulttuuri, joka kyseisissä maissa on.

Mutta kuten jo mainitsin, vastaajajoukon suuri hajonta vaikeuttaa tulosten tarkkailua. Kunkin äidinkielen edustajia olisi pitänyt olla suurempi ja tasapäisempi joukko, jotta mitään merkittäviä yhteenvetoja tuloksista voisi esittää. Samoin ikä- ja sukupuolijakauman tulisi olla tasaisempi. Kaiken kaikkiaan koko testin tuloksien tulkintaa vaikeutti tietynlainen epätasaisuus: paitsi vastaajien taustoissa myös itse vastauksissa oli melko paljon epätasaisia kohtia, toisin sanoen tyhjäksi jätettyjä kohtia oli melko paljon. Myös vastausten tulkinta oli aika ajoin hankalaa erityisesti tehtävissä 2 ja 3, joissa jouduin tekemään omia tulkintoja ja päätelmiä vastausten oikeellisuudesta. Nämä kohdat joku toinen olisi kenties ratkaissut toisin, joten kyseessä on minun subjektiiviset tulkintani, joiden oikeellisuutta ei voi todistaa.

Lisäksi tekemäni testin ongelmakohtiin voi lukea kaikille vieraan kielen osaamista testaaville tutkimuksille yhteisen ongelman: testin kielen. Jokaisen tällaista tutkimusta tekevän on mietittävä, miten hän voisi taata, että testattava asia (kielitaito) olisi juuri se tärkein testin tulokseen vaikuttava seikka. Toisin sanoen kaikki testissä käytetyt ohjeet yms. tulisi laatia siten, että ne varmasti ymmärretään. Omassa tutkimuksessani ongelmia tuottavat esimerkiksi eri vastausvaihtoehdot. Niiden tulisi olla kieleltään sellaisia, että ne ymmärretään. Toisaalta yritin itse selittää sanoja ym. mahdollisimman paljon juuri sen vuoksi, että jonkin ilmaisun ymmärtäminen ei kaatuisi siihen, että tietyt sanat ovat vastaajalle vieraita. Lisäksi jo edellä useassakin kohtaa mainitsemani eri ihmisten erilainen kyky tuottaa vastauksia on eräs ongelmakohdista. Joku vastaajista saattaa ymmärtää hyvin testattavaa kieltä ja jopa kysymäni ilmaisun merkityksenkin, mutta hän ei osaa tuottaa sellaista vastausta, josta hänen ymmärtämisensä paljastuisi. Tällaisissa tapauksissa apuna onkin monivalintatehtävät.

Useat tutkijat esittävätkin (mm. Huhta 1993: 87), että tällaisissa testeissä käytettäisiin useita erilaisia menetelmiä, jottei yhden testityypin vaikutus olisi liian suuri. Ymmärtämisen testaamisessa voidaan käyttää ainoastaan tehtäviä, joissa on valittava vain oikea vaihtoehto. Toisaalta jotkut kritisoivat monivalintatehtäviä mm. siksi, että ne "suorastaan johdattelevat arvaamiseen" (Kristiansen 1996: 96). Tuottamista (ymmärtämisen ohella) puolestaan testaa tehtävät, joissa itse joutuu muotoilemaan vastauksensa. Tämän vuoksi olen valinnut tekemääni testiin kolme erilaista tehtävätyyppiä ja ne osoittautuivatkin hyvin erilaisiksi ymmärtämisen kannalta.

Työhöni liittyvistä ongelmista mainitsen vielä aiemman tutkimuksen ja materiaalin puutteen. Sen vuoksi tutkimukseni on melko pragmaattinen ja nojautuu pitkälti vain oman tutkimukseni tuloksiin.

Jatkossa olisi kiinnostavaa tutkia millaisia eroja on ns. luonnonmenetelmällä oppineiden ja kouluopetusta saaneiden välillä. Jo tässä aineistossa oli muutamia sellaisia opiskelijoita, jotka ovat oppineet suomen kielen perusteet omatoimisesti. Heidän vastauksensa olivat lähes täysin oikeita. Tällaisia opiskelijoita olivat mm. kaksi virolaista henkilöä, joista toiselle suomea oli opettanut omat vanhemmat ja toiselle inkeriläismummo.

Myös äidinkielen ja kulttuuritaustan vaikutus ymmärtämiseen olisi mielenkiintoinen tutkimuskohde. Tällöin tutkimuksen myötä paljastuisi todennäköisesti eri kielille ja kulttuureille yhteisiä aineksia. Näiden yhteisten ainesten tuntemuksesta olisi varmasti hyötyä myös opetukselle, sillä niistä olisi helppoa lähteä liikkeelle sanontoja opeteltaessa tai tutkittaessa.

Tekemäni tutkimus herätti kiinnostusta ja sai erittäin innostuneen vastaanoton sekä opiskelijoiden että opettajien keskuudessa, joten tarvetta myös sanontoihin liittyvään tutkimukseen tuntuisi olevan. Myös aiheeseen liittyvää opetusmateriaalia kaivattiin monessa ryhmässä. Onneksi idiomaattisia ilmaisuja on kaikkialla ympärillämme, joten tutkittavasta materiaalista ei ainakaan tule pulaa.

LÄHTEET

Aalto, E. 1994. Alussa on sana – systemaattisuutta sanaston opettamiseen. Teoksessa Suni, M. & Aalto, E. (toim.) Suuntaa suomenopetukseen – tuntumaa tutkimukseen. Korkeakoulujen kielikeskuksen selosteita 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Elovaara, R. 1992. "Olen tyhjä huone." Tutkielma sanataiteen metaforista ja symboleista. Helsinki: Yliopistopaino.

Eskola, A. 1975 (1966). Sosiologian tutkimusmenetelmät II. Toisen painoksen muuttamaton lisäpainos. Porvoo.

Flint, A. 1993. Suomen sanaston sisäisestä idiomaattisuudesta. Teoksessa Kalliokoski, J. & Siitonen, K. (toim.) Suomeksi maailmalla. Kirjoituksia suomen kielen ja kulttuurin opettamisesta. Castrenianumin toimitteita 44. Helsinki: Yliopistopaino. 76–86.

Gheno, D. 1993. Espressioni idiomatiche italiano-finniche – Italialais-suomalaisia idiomaattisia ilmaisuja. Turku.

Hakulinen, L. 1978. Kielen näkymiä. Tietolipas 63. SKS. Hämeenlinna.

----- 1969. Suomen sanaston käännöslainoja. SKS:n toimituksia 293. Forssa.

Hansegård, N. E. 1968. Tvåspråkighet eller halvspråkighet? Stockholm.

Huhta, A. 1993. Teorioita kielitaidosta: onko niistä hyötyä testaukselle? Teoksessa Takala, S. (toim.) Suullinen kielitaito ja sen arviointi. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja B: 77–142.

Häkkinen, K. 1994. Kielitieteen perusteet. Tietolipas 133. SKS. Tampere.

Itkonen, T. 1988 (1982). Kieliopas. Neljäs, tarkistettu painos. Vaasa.

Kalliokoski, J. 1996. Kielentutkijan näkökulma kulttuurienväliseen kommunikaatioon. Teoksessa Vehkanen, M. (toim.) Suomi toisena vieraana kielenä ajatuksia kielestä, kulttuurista, metodeista. Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutuslaitos. Helsinki: Edita.

Kantokorpi, M. – Lyytikäinen, P. – Viikari, A. 1990. Runousopin perusteet. Vammala.

Kari, E. 1993. Naulan kantaan: Nykysuomen idiomisanakirja. Keuruu.

Koski, M. 1989. Mitä se merkitsee? Teoksessa Aalto, S. – Hakulinen, A. – Laalo, K. – Leino, P. – Lieko, A. (toim.) Kielestä kiinni. Tietolipas 113. SKS. Jyväskylä.

Kristiansen, I. 1996. Tehokkaita oppimisstrategioita kognitiivisen psykologian tutkimustuloksiin pohjautuen. Teoksessa Vehkanen, M. (toim.) Suomi toisena vieraana kielenä ajatuksia kielestä, kulttuurista, metodeista. Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutuslaitos. Helsinki: Edita.

Kuusi, A.–L. 1971. Johdatusta suomen kielen fraseologiaan. SUOMI 115:4. SKS. Helsinki.

Lakoff, G. – Johnson, M. 1980. Metaphors we live by. The University of Chicago Press. Chicago.

Latomaa, S. – Tuomela, V. 1993. Suomi toisena vai vieraana kielenä? – Vir. 238–243.

Leiwo, M. 1980. Kieli, ajattelu ja toiminta. Teoksessa Sajavaara, K. (toim.) Soveltava kielitiede. Gaudeamus. Helsinki.

Lindroos-Čermáková, H. 1993. Fraseologiaa suomea vieraana kielenä opiskelevillekin. Teoksessa Kalliokoski, J. & Siitonen, K. (toim.) Suomeksi maailmalla. Kirjoituksia suomen kielen ja kulttuurin opettamisesta. Castrenianumin toimitteita 44. Helsinki: Yliopistopaino. 87–96.

Meri, V. 1985. Sanojen synty. Uudistettu laitos.

Nikanne, U. 1992. Metaforien mukana. Teoksessa Harvilahti, L. – Kalliokoski, J. – Nikanne, U. – Onikki, T. (toim.) Metafora: Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin. Tampere. 60–78.

Paczolay, G. 1987. Magyar-Észt-Német-Angol-Finn-Latin Közmondások és szólások Veszprém.

Palmgren, M.-L. 1986. Johdatus kirjallisuustieteeseen. Juva.

Sahlman-Karlsson, S. 1982. Suomi vieraana kielenä Uumajan yliopistossa. Teoksessa Karlsson, F. (toim.) Suomi vieraana kielenä. Juva. 162–174.

Sajavaara, K. (toim.) 1980. Soveltava kielitiede. Gaudeamus. Helsinki.

----- 1982. Vieraan kielen oppiminen. Teoksessa Karlsson, F. (toim.) Suomi vieraana kielenä. Juva. 7–22.

Sinnemäki, M. (toim.) 1982. Lentävien lauseiden sanakirja. Suomen kielen sanakirjat 5. Keuruu.

SKP 1990 = Suomen kielen perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki.

Skutnabb-Kangas, T. 1988. Vähemmistö, kieli ja rasismi. Linguistica & philologica –sarja. Helsinki.

Uotila, E. 1993. Historiallinen selitys suomen kielen sanaston ja fraseologian opetuksessa. Teoksessa Kalliokoski, J. & Siitonen, K. (toim.) Suomeksi maailmalla. Kirjoituksia suomen kielen ja kulttuurin opettamisesta. Castrenianumin toimitteita 44. Helsinki: yliopistopaino. 27–34.

Vir. = Virittäjä. Kotikielen seuran aikakauslehti.

Virkkunen, S. (toim.) 1983 (1974). Suomalainen fraasisanakirja. 5. Painos. Suomen kielen sanakirjat 2. Keuruu.

Wande, E. 1992. Metaforat kaksikielisyystutkimuksessa. Teoksessa Harvilahti, L. – Kalliokoski, J. – Nikanne, U. – Onikki, T. (toim.) Metafora: Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin. Tampere. 217–236.

VASTAAJAN TAUSTATIEDOT

Sukupuoli: _____

Ikä: _____

Koulutus/ammatti: _____

Kansalaisuus: _____

Äidinkieli: _____

Kuinka kauan olet opiskellut suomen kieltä? _____

Missä olet opiskellut? Minkälaisia kursseja? _____
_____
_____

Mitä muita kieliä osaat tai olet opiskellut? _____
_____

Asuinpaikkakuntasi Suomessa? _____

Asutko suomalaisen kanssa? _____

Keskusteletko suomalaisten kanssa suomeksi? _____

Käytätkö omaa äidinkieltäsi puhuessasi tai kirjoittaessasi kuvakielisiä ilmauksia? _____
_____
_____

Onko Sinulle opetettu suomen kielen kursseilla kuvailmaisuja? Miten? _____
_____
_____
_____

Oletko joutunut joskus miettimään, mitä jokin suomenkielinen kuvailmaisu todella merkitsee? (Anna esimerkki.) _____
_____
_____
_____
_____

Tehtävässä 1 on kuvailmaisun sisältäviä virkkeitä. Kuvailmaisu on erotettu muusta virkkeestä alleviivaamalla. Kunkin virkkeen perässä on neljä mahdollista tulkintavaihtoehtoa. Valitse mielestäsi oikea vaihtoehto ympyröimällä se. Mieti myös sitä, miten tutulta kyseinen kuvailmaisu mielestäsi tuntuu ja ympyröi jokin numeroista 1 – 3 (1 = Kuvailmaisu on tuttu, 2 = Olen joskus kuullut tai lukenut kyseisen kuvailmaisun, 3 = Kuvailmaisu on täysin tuntematon).

Sanonta moni kakku päältä kaunis tarkoittaa: 1 2 3

a) Kakku on pahanmakuinen.
b) Leipuri on todella taitava.
c) Ulkokuori saattaa pettää.
d) Ulkonäkö on merkittävä asia.

Jos jollakulla on haavi auki, 1 2 3

a) hän on niin hämmästynyt jostakin, että hänen suunsa jää auki.
b) hänen rahansa ovat loppuneet, koska taskussa on reikä.
c) hän päästää kalat menemään.
d) on haavi revennyt rikki.

Sananparsi mikä laulaen tulee, se viheltäen menee tarkoittaa: 1 2 3

a) Joku tulee hyräillen sisään ja poistuu vihellellen.
b) Elämä on pelkkää laulua.
c) Ihmiset tulevat ja menevät.
d) Helposti ansaittu on myös helposti tuhlattu.

Mitä tarkoittaa sananlasku auta miestä mäessä, älä mäen alla? 1 2 3

a) On autettava sopivana ajankohtana, ei liian myöhään.
b) Mies tarvitsee apuasi heti.
c) Älä sekaannu toisten asioihin.
d) Mies haluaa ensin kiivetä yksin mäen päälle.

Jos joku on susi lammasten vaatteissa, niin 1 2 3

a) silloin susi hätyyttelee lamapaita.
b) hän on petollinen, salakavala teeskentelijä.
c) joku pitää naamiaisissa lampaantaljaa päällään.
d) sutta ja lampaita ei pysty erottamaan toisistaan.

Sanonta tanssia jonkun pillin mukaan tarkoittaa: 1 2 3

a) Tanssia musiikin tahdissa.
b) Joku soittaa pillillä tarttuvaa sävelmää.
c) Totella jotakuta.
d) Tanssia aina vain kun pilliin puhalletaan.

Jos jollakulla on Matti kukkarossa, niin 1 2 3

a) hänen rahansa ovat lopussa.
b) Matti on niin pieni, että hän mahtuu kukkaroon.
c) setelissä on Matin kuva.
d) Matti on suljettu jonnekin.

Mitä tarkoittaa sananparsi ei yksi pääsky kesää tee? 1 2 3

a) Kesä ei tule ennen pääskyjen saapumista.
b) Kesä on aina kesä, ilman lintujakin.
c) Vähäinen todistus ei ole tarpeeksi vakuuttava.
d) Yksikin esimerkki on liikaa.

* * *

Tehtävässä 2 on joukko lauseita, joissa kuvailmaisu on sijoitettu tiettyyn yhteyteen eli kontekstiin. Kerro omin sanoin mitä kuvailmaisu mielestäsi tarkoittaa. Ympyröi edelleen jokin numeroista 1 – 3.

Nyt sinä kyllä panit Ristolle luun kurkkuun! 1 2 3

Toisille kaikki lankeaa luonnostaan kuin Manulle illallinen. 1 2 3

En jaksa enää olla täällä – nostetaan kytkintä! 1 2 3

Meidän täytyisi löytää nyt ratkaisuksi kultainen keskitie. 1 2 3

Pikkulinnut visersivät, että teille on syntynyt vauva! 1 2 3

Soveltuvuuskokeessa he erottavat jyvät akanoista. 1 2 3

* * *

Tehtävä 3. Mitä seuraavat kuvailmaisut tarkoittavat?

* kyllä routa porsaan kotiin ajaa 1 2 3

* puhaltaa yhteen (yhteiseen) hiileen 1 2 3

* panna lusikkansa (jonkun) soppaan 1 2 3

* (joku) ei näe metsää puilta 1 2 3

* vetää nenästä (jotakuta) 1 2 3

* panna päänsä pensaaseen 1 2 3

KIITOS VASTAUKSISTASI!